

**Міністерство освіти та науки України
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка**

**Історичний факультет
Кафедра історії України, археології
та спеціальних галузей історичних наук**

**Кваліфікаційна робота
«ПОЧАТОК УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ
1918–1919 РОКІВ: ПЕРЕДУМОВИ, ПЕРЕБІГ ТА ВОЄННО-ПОЛІТИЧНІ
ОСОБЛИВОСТІ»**

**Спеціальність В9 Історія та археологія
Освітня програма «Історія та археологія»**

**Здобувача вищої освіти освітньо-
кваліфікаційного рівня «бакалавр»
Юрія МАЛЬГІВСЬКОГО**

**НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:
кандидат історичних наук, доцент
Володимир КІЦАК**

**РЕЦЕНЗЕНТ:
кандидат історичних наук, доцент
Надія ВОЛІК**

Тернопіль 2026

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Історіографія та джерельна база дослідження. Методологічна база дослідження	10
РОЗДІЛ 2. Передумови листопадового зриву та встановлення української влади у Львові й Східній Галичині від Збруча до Сяну	23
РОЗДІЛ 3. Воєнні дії за Львів як політичний і стратегічний центр ЗУНР	32
РОЗДІЛ 4. Створення та стабілізація українсько-польського фронту в листопаді-грудні 1918 р.	45
ВИСНОВКИ	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	58

ВСТУП

Актуальність дослідження Актуальність теми кваліфікаційної роботи зумовлена необхідністю поглибленого наукового осмислення початку українсько-польського збройного конфлікту 1918-1919 рр. як одного з ключових етапів українського державотворення доби революційних потрясінь у Центрально-Східній Європі. Події, пов'язані з розпадом Австро-Угорської монархії, утворенням Західноукраїнської Народної Республіки, Листопадовим зривом у Львові та розгортанням воєнного протистояння між українською і польською сторонами, мали визначальний вплив на політичний, військовий і суспільний розвиток Східної Галичини.

Наукова актуальність дослідження полягає в потребі комплексного аналізу передумов конфлікту, його початкового перебігу та воєнно-політичних особливостей в умовах боротьби за територію й національно-державне самовизначення. Важливим є також з'ясування ролі Львова як стратегічного, адміністративного та символічного центру протистояння, а також процесу формування Української Галицької армії як військово-організаційної основи захисту ЗУНР.

Дослідження цієї проблематики залишається актуальним і з огляду на необхідність переосмислення історичних подій без надмірної політизації, з опорою на джерельну базу, історіографічні напрацювання та принципи об'єктивності й історизму. Вивчення початкового етапу українсько-польського збройного конфлікту дає змогу глибше зрозуміти закономірності міжнаціональних відносин, особливості військово-політичного протистояння в регіоні та місце цих подій у національній пам'яті українського народу.

Саме з цього періоду розпочалась окупація Галичини поляками, які сьогодні дуже широко піднімають питання Волинської трагедії, звинувачуючи в усьому українську сторону й усяко гіперболізуючи кількість жертв конфлікту. При цьому поляки воліють не помічати, що українсько-польський конфлікт часу Другої світової війни, яку дуже правильно Володимир В'ятрович назвав «Друга

польсько-українська війна», розпочався з Першої польсько-української війни. Саме її у листопаді 1918 р. розпочали поляки й закінчили спочатку окупацією Галичини, а далі й Волині і Полісся [1-3]. Тому вивчення періоду ЗУНР дасть можливість об'єктивно говорити й про причини й передумови Волинської трагедії.

Об'єктом дослідження є українсько-польські відносини в період становлення державності в Східній Галичині наприкінці 1918 – на початку 1919 рр.

Предметом дослідження є передумови, початок, перебіг та воєнно-політичні особливості українсько-польського збройного конфлікту 1918–1919 рр., зокрема захоплення влади у Львові та Галичині, бої за Львів, формування Української Галицької армії, а також становлення і стабілізація українсько-польського фронту.

Мета дослідження полягає у комплексному аналізі передумов, початку, перебігу та воєнно-політичних особливостей українсько-польського збройного конфлікту 1918-1919 рр., а також у з'ясуванні його впливу на процес становлення західноукраїнської державності.

Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких **завдань**:

проаналізувати стан наукової розробки проблеми в історіографії та охарактеризувати джерельну базу дослідження;

з'ясувати історичні передумови українсько-польського збройного конфлікту в умовах розпаду Австро-Угорщини;

дослідити підготовку до Листопадового зриву та процес встановлення української влади у Львові й Східній Галичині;

охарактеризувати перебіг бойових дій за Львів на початковому етапі конфлікту;

висвітлити особливості формування Української Галицької армії як військової основи захисту ЗУНР;

проаналізувати процес створення та стабілізації українсько-польського фронту в листопаді–грудні 1918 р.;

дослідити першу спробу українських сил відновити контроль над Львовом;

визначити основні воєнно-політичні особливості початкового етапу українсько-польського збройного конфлікту 1918–1919 рр.

Хронологічні межі дослідження охоплюють 1918-1919 рр. Нижня межа пов'язана з розпадом Австро-Угорської монархії, загостренням українсько-польського протистояння у Східній Галичині та підготовкою до встановлення української влади у Львові в жовтні–листопаді 1918 р. Верхня межа зумовлена розгортанням і завершенням початкового етапу українсько-польського збройного конфлікту, коли впродовж 1918 – початку 1919 рр. остаточно сформувалися його воєнно-політичні особливості, характер фронтового протистояння та наслідки для західноукраїнської державності.

Територіальні межі дослідження охоплюють Східну Галичину, передусім Львів як політичний, адміністративний і стратегічний центр Західноукраїнської Народної Республіки, а також інші райони краю, де в 1918–1919 рр. розгорталося українсько-польське збройне протистояння. У межах дослідження розглядаються території, на яких відбувалися встановлення української влади, формування органів державного управління, організація військових сил ЗУНР і бойові дії між українськими та польськими збройними формуваннями. Такий територіальний підхід дає змогу всебічно проаналізувати особливості початкового етапу конфлікту в основних осередках його виникнення та розвитку.

Наукова новизна кваліфікаційної роботи полягає у комплексному дослідженні початкового етапу українсько-польського збройного конфлікту 1918–1919 рр. крізь призму поєднання його політичних, військових і організаційних аспектів. У роботі систематизовано основні передумови конфлікту, пов'язані з розпадом Австро-Угорської монархії, загостренням українсько-польського суперництва за Східну Галичину та боротьбою за встановлення державної влади в регіоні.

Елементи наукової новизни виявляються також у цілісному висвітленні подій Листопадового зриву, боїв за Львів, процесу формування Української Галицької армії та становлення українсько-польського фронту як взаємопов'язаних складових єдиного історичного процесу. На основі опрацювання історіографічних праць і джерельної бази уточнено воєнно-політичні особливості початку конфлікту та показано значення Львова як ключового осередку українсько-польського протистояння.

Практичне значення кваліфікаційної роботи полягає в можливості використання її матеріалів і висновків у освітньому, краєзнавчому та просвітницькому процесах. Результати дослідження можуть бути застосовані під час викладання історії України в закладах загальної середньої освіти, зокрема при вивченні тем, пов'язаних з Українською революцією, утворенням ЗУНР, українсько-польськими відносинами та визвольними змаганнями 1918-1921 рр.

Матеріали роботи доцільно використовувати у діяльності краєзнавчих гуртків, оскільки вони дають змогу поглибити знання учнів про події у Східній Галичині, роль Львова в українському державотворенні та особливості регіонального історичного розвитку. Окремі положення дослідження можуть стати основою для підготовки учнівських науково-дослідницьких робіт у системі Малої академії наук України (МАН), зокрема з напрямів історичного краєзнавства, регіональної історії та військово-політичної історії України.

Крім того, результати роботи можуть бути використані в екскурсійній діяльності, зокрема при розробленні тематичних історичних маршрутів, музейних занять, лекцій, бесід і публічних виступів, присвячених подіям українсько-польського збройного конфлікту 1918-1919 рр. у Львові та Східній Галичині. Це сприятиме популяризації історичних знань, формуванню історичної пам'яті та поглибленню інтересу молоді до національної історії.

Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (60 позицій). Повний обсяг кваліфікаційної роботи налічує 62 сторінки.

РОЗДІЛ 1.

Історіографія та джерельна база дослідження. Методологічна база дослідження

Історію ЗУНР висвітлює велика кількість джерел. Високий освітній рівень значної частини стрільцтва та старшинського складу, а також наявність фінансової підтримки з боку діаспорного середовища створили сприятливі умови для раннього формування мемуарно-історіографічного корпусу, присвяченого подіям українсько-польської війни та діяльності ЗУНР і УГА. Уже в перші повоєнні роки з'явилися історико-мемуарні праці, авторами яких були безпосередні учасники визвольних змагань – політичні діячі, офіцери та стрільці Української Галицької армії. Серед них важливе місце посідають праці Дмитра Паліїва, Осипа Думіна, Андрія Чайковського, Альфреда Бізанца, та інших авторів, чий тексти стали вагомою складовою джерельної та історіографічної традиції вивчення означеного періоду.

Особливу роль у збереженні й популяризації цих матеріалів відіграло львівське видавництво «Червона Калина», яке від 1921 р. систематично публікувало спогади, документальні збірки та історичні розвідки, пов'язані з українськими визвольними змаганнями, аж до припинення своєї діяльності після радянської окупації Львова у вересні 1939 р. У цьому контексті мемуарна література виступає не лише як форма фіксації особистого досвіду учасників подій, а й як важливий інструмент конструювання колективної пам'яті про національно-визвольну боротьбу.

Серед зазначених праць особливу увагу привертають мемуари Михайла Омеляновича-Павленка, які вирізняються високим рівнем узагальнення, військово-політичним баченням подій і фаховим осмисленням перебігу воєнних кампаній. Водночас, попри значну джерельну цінність, ця праця характеризується певною лаконічністю, що обмежує повноту реконструкції авторського досвіду. З огляду на те, що Михайло Омелянович-Павленко був

безпосереднім учасником ключових кампаній Української революції 1917-1921 рр. і тривалий час обіймав командні посади в УГА, його спогади могли б містити значно ширший фактичний матеріал і докладніше висвітлення військово-організаційних та стратегічних аспектів боротьби [4-13].

Водночас важливий внесок у дослідження історії Української Галицької армії та українсько-польського протистояння зробили також Іван Крип'якевич і Андрій Крезуб, праці яких посідають помітне місце в історіографії проблеми [14–15]. Їхні наукові напрацювання сприяли систематизації знань про військово-політичні процеси доби ЗУНР, уведенню до наукового обігу значного фактичного матеріалу та формуванню концептуальних підходів до вивчення українських визвольних змагань у західноукраїнському регіоні.

Окреме місце в українській військово-історичній традиції посідають праці старшини Української Галицької армії Льва Шанковського, який у подальшому став одним із провідних представників української історичної науки в еміграційному середовищі Північної Америки. Його ґрунтовне дослідження «Українська Галицька Армія» є однією з найбільш змістовних узагальнювальних праць, присвячених історії УГА, її організаційному становленню, бойовій діяльності та місцю в українських визвольних змаганнях. Важливість цієї праці підтверджується і тим, що вона була перевидана в сучасній Україні, що засвідчує її тривалу наукову актуальність та значення для вивчення військової історії. З огляду на науковий доробок Л. Шанковського, його цілком обґрунтовано можна розглядати як одного із фундаторів українських військово-історичних студій у Канаді та США [16].

Серед документальних публікацій особливої уваги заслуговує «Денник Начальної Команди Української Галицької Армії», який є одним із найцінніших джерел для реконструкції воєнних подій українсько-польської війни. Значення цього документа полягає у високому ступені хронологічної точності фіксації подій, що дає можливість детально простежити перебіг бойових дій, пересування військових частин, зміни оперативної ситуації та особливості функціонування вищого військового командування УГА [17]. Використання такого джерела

суттєво розширює можливості для відтворення реальної динаміки фронтових процесів і дозволяє уникати надмірної залежності від пізніших мемуарних інтерпретацій.

За умов втрати української державності та несприятливої політичної кон'юнктури в радянській Україні й міжвоєнній Польщі подальше видання мемуарної літератури, документальних збірників і перших узагальнювальних наукових праць з історії Української Галицької армії стало можливим переважно в еміграційному середовищі Північної Америки, насамперед у Канаді та США. Саме заокеанські українські наукові й громадські осередки створили належні умови для збереження, систематизації та публікації матеріалів, пов'язаних із визвольними змаганнями, що мало виняткове значення для формування позарадянської традиції дослідження історії УГА.

У цьому контексті важливе місце посідає двотомний збірник військово-дипломатичних матеріалів, упорядкований Тарасом Гунчаком, у якому зосереджено цінний документальний матеріал щодо міжнародного, політичного та воєнного вимірів української боротьби за державність [18]. Не менш вагомою є і праця Івана Боднарука, яка також належить до числа значущих досліджень, підготовлених у діаспорному науковому середовищі, та розширює можливості для вивчення історії УГА і ширшого контексту українсько-польського протистояння [19]. Отже, саме українська історична наука в еміграції забезпечила тяглість досліджень цієї проблематики в той період, коли на батьківщині такі студії були істотно обмежені з ідеологічної точки зору або й цілковито неможливі.

Одним із найважливіших комплексних джерел для дослідження українсько-польського конфлікту 1918-1919 рр. є багатотомний збірник документів і наукових матеріалів «Українська Галицька Армія», виданий у Канаді протягом 1960–1980-х рр. Це видання має виняткове значення для реконструкції воєнно-політичної історії ЗУНР та УГА, оскільки поєднує документальні матеріали, аналітичні розвідки, мемуарні свідчення та біографічні відомості, що в сукупності дозволяють всебічно висвітлити як організаційне

становлення Української Галицької армії, так і її бойову діяльність у різних періодах українських визвольних змагань.

Перший том збірника присвячено проблемам формування УГА, визначенню бойового складу її бригад, а також характеристиці основних структурних елементів армії. У ньому висвітлено процес організації різних родів військ, зокрема авіаційних, артилерійських, панцерних і зв'язкових підрозділів, а також піхотних і кавалерійських частин [20].

Другий том містить документи, присвячені офіцерському корпусу УГА, що дає можливість дослідити кадрову структуру армії, персональний склад її командування та особливості функціонування старшинського середовища. Окреме місце у цьому томі займають матеріали, пов'язані зі спільним походом Української Галицької армії та Дієвої армії УНР на Київ, що розширює рамки дослідження і дозволяє розглядати УГА не лише в регіональному, а й у загальноукраїнському воєнно-політичному контексті [21].

Матеріали третього тому зосереджені на висвітленні боїв за Львів, що мають ключове значення для розуміння початкового етапу українсько-польського збройного протистояння. Окрім цього, у ньому подано відомості про бойовий шлях окремих бригад УГА, що дає змогу поєднати загальний аналіз воєнних подій із конкретним вивченням діяльності окремих військових формувань [22]. Саме тому третій том є особливо цінним для реконструкції локальної динаміки бойових дій та ролі Львова як центрального вузла українсько-польського конфлікту.

Четвертий том вирізняється насамперед наявністю аналітичних праць, присвячених окремим воєнним операціям і структурі УГА. Особливої уваги заслуговує дослідження колишнього сотника УГА Любомира Макарушки, присвячене Чортківській офензиві. Автор не лише аналізує перебіг наступальної операції, а й фактично обґрунтовує думку про її потенційну успішність за умови більш масштабної військової, людської та дипломатичної підтримки з боку УНР, співмірної з тією допомогою, яку Польща отримувала від міжнародних центрів сили, зокрема Парижа та Вашингтона. Крім того, Л. Макарушка висвітлює

організаційну структуру УГА із зазначенням командного складу підрозділів, що значно підвищує довідково-джерельну цінність цього тому. Важливим доповненням є також нарис Степана Кульчицького про старшинські школи різних родів збройних сил ЗУНР, який можна розглядати як одну з перших спроб узагальненого аналізу системи військової освіти в Галицькій армії [23].

П'ятий том присвячено переважно мемуарним матеріалам – спогадам бійців і старшин УГА, які брали участь у воєнних діях як на території Галичини, так і на Наддніпрянщині. Його цінність полягає не лише у фіксації індивідуального досвіду учасників бойових дій, а й у наявності біографічних довідок про старшин і стрільців, а також ілюстративного матеріалу, зокрема фотографій [24]. У сукупності це робить п'ятий том важливим джерелом для вивчення особового складу УГА та для глибшого розуміння людського виміру українських визвольних змагань.

Отже, багатотомне видання «Українська Галицька Армія» становить одну з найповніших і найрепрезентативніших збірок джерел та дослідницьких матеріалів, присвячених історії УГА й українсько-польського конфлікту 1918-1919 рр. Його наукове значення полягає у поєднанні документального, аналітичного, мемуарного та біографічного компонентів, що робить це видання фундаментальною основою для вивчення військово-політичних процесів доби ЗУНР.

Одним із найавторитетніших сучасних дослідників українсько-польської війни 1918-1919 рр. є професор Інституту українознавства НАН України Микола Литвин, який упродовж тривалого часу системно розробляє проблематику західноукраїнського державотворення, воєнно-політичної історії ЗУНР та українсько-польського протистояння. Його науковий доробок посідає важливе місце в новітній українській історіографії, оскільки поєднує комплексний аналіз державотворчих процесів із дослідженням військових і дипломатичних аспектів визвольної боротьби.

Однією з перших вагомих монографій у пострадянський період стала праця «Історія ЗУНР», опублікована у 1995 р., у якій висвітлено не лише процес

становлення й функціонування державних інституцій Західноукраїнської Народної Республіки, а й питання формування її збройних сил та перебігу оборонної війни, яку вела Українська Галицька армія проти польських військ [25]. Значення цієї монографії полягає в тому, що вона фактично започаткувала новий етап наукового осмислення історії ЗУНР в умовах незалежної України, коли дослідники отримали ширші можливості для переоцінки подій без ідеологічних обмежень попередньої доби.

У праці «Проект Україна. Галичина в Українській революції 1917–1921 рр.» М. Литвин зосередив увагу передусім на політичній історії Західноукраїнської Народної Республіки, розглядаючи її в ширшому контексті Української революції [26]. Це дослідження має особливе значення для розуміння місця Галичини в загальноукраїнських державотворчих процесах, а також для з'ясування взаємозв'язку між регіональними особливостями західноукраїнського розвитку та загальнонаціональною боротьбою за незалежність.

Важливим внеском у розроблення проблеми стала і монографія Миколи Литвина «Українсько-польська війна 1918-1919 рр.», опублікована у Львові через кілька років після виходу попереднього дослідження. Ця праця безпосередньо присвячена аналізу українсько-польського збройного конфлікту й охоплює не лише перебіг бойових дій на фронті, а й дипломатичний вимір боротьби ЗУНР за міжнародне визнання та підтримку. Автор значну увагу приділив діяльності дипломатичних місій ЗУНР, її взаєминам з Українською Державою, УНР доби Директорії, Чехословаччиною та Румунією, а також спробам західноукраїнського уряду заручитися підтримкою міжнародної спільноти [27]. Такий підхід дозволяє розглядати конфлікт не лише як регіональне воєнне протистояння, а і як складову ширшого геополітичного процесу, що розгортався у післявоєнній Європі. Отже, праці Миколи Литвина становлять одну з найважливіших складових сучасної української історіографії українсько-польської війни 1918-1919 рр. та слугують вагомою науковою основою для подальших досліджень цієї проблематики.

Загальні проблеми становлення, організаційного оформлення та бойового функціонування Української Галицької армії знайшли відображення у працях сучасних українських дослідників, серед яких варто виокремити Василя Кучерука, Миколу Чмира, Євгена Пінака та Сергія Музичука. Їхні наукові напрацювання становлять важливу частину новітньої історіографії УГА, оскільки зосереджені на висвітленні ключових аспектів формування галицьких збройних сил, їхньої структури, кадрового забезпечення, матеріально-технічного стану та участі у воєнних кампаніях доби українських визвольних змагань початку XX ст.

Дослідження Миколи Чмира, Євгена Пінака та Сергія Музичука «Галицька армія 1918-1920» поглиблює уявлення про еволюцію цього військового формування, дає змогу простежити основні етапи його розвитку та конкретизувати окремі організаційні й бойові аспекти діяльності [28]. Зокрема, праця Василя Кучерука «Українська Галицька Армія» має узагальнювальний характер і спрямована на системне висвітлення процесу створення УГА, її місця в обороні Західноукраїнської Народної Республіки та ролі у військово-політичних подіях 1918-1919 рр. [29]. У сукупності зазначені праці відіграють важливу роль у вивченні історії УГА як одного з провідних військових інститутів українських визвольних змагань початку XX ст.

Варто також відзначити праці Олександра Вівчаренка, Олександра Павлюка, Олександр Карпенко, Степана Макарчука, Ярослава Тинченка, Бориса Тищика, Миколи Кугутяка, Сергія Лилика [30–37].

Проблематика ролі та місця Української Галицької армії в обороні Української Народної Республіки стала предметом окремого наукового зацікавлення у працях С. Олійника, який досліджував взаємодію галицьких військових формувань із армією УНР та значення УГА в загальноукраїнському воєнно-політичному контексті. Такі студії дають можливість розглядати діяльність Галицької армії не лише в межах регіонального конфлікту в Східній Галичині, а і як важливий складник ширшої боротьби українських державних утворень за збереження незалежності.

Окрему групу становлять праці Ю. Макотерського та О. Дєдика, присвячені завершальному етапу українсько-польської війни, зокрема Чортківській офензиві – одній із найуспішніших наступальних операцій Української Галицької армії [38-40]. У цих дослідженнях, особливо у працях О. Дєдика, детально проаналізовано передумови проведення наступу, його стратегічний задум, особливості перебігу бойових дій та підсумки операції. Значну увагу автори приділили вивченню осіб, причетних до розробки й реалізації плану наступу, а також ролі окремих корпусів і бригад УГА як у стрімкому просуванні вперед, так і в організованому відступі її підрозділів до Збруча.

Важливою рисою цих праць є широке використання ілюстративного та довідкового матеріалу, зокрема фотографій епохи, схем, карт і реконструкцій окремих етапів воєнної операції. Це не лише підвищує наочність викладу, а й розширює аналітичні можливості дослідження, дозволяючи точніше простежити динаміку бойових дій, просторові параметри наступу та специфіку оперативної обстановки. У сукупності праці С. Олійника, Ю. Макотерського та О. Дєдика становлять важливу частину сучасної історіографії УГА та українсько-польської війни, оскільки поглиблюють розуміння як загального воєнно-політичного значення Галицької армії, так і окремих ключових епізодів її тривалого бойового шляху.

Попри те, що на початку ХХ ст. технічні засоби ведення війни ще не набули того визначального значення, яке вони отримали в середині століття й особливо в сучасну добу, їхня роль у воєнних конфліктах уже помітно зростала. Війна ще не перетворилася повною мірою на «війну моторів», однак досвід Першої світової війни переконливо засвідчив ефективність нових видів озброєння та технічних засобів, зокрема танків, авіації, підводного флоту, бронепоездів та інших модерних елементів військової інфраструктури. У цьому контексті особливого значення набуває вивчення технічного складника українських збройних сил доби визвольних змагань, у тому числі й Української

Галицької армії, яка також мала у своєму розпорядженні авіаційні підрозділи та бронепотяги.

Важливий внесок у дослідження цієї проблематики зробили Ярослав Тинченко у праці «Герої українського неба: пілоти визвольної війни 1917–1920 рр.» та Андрій Харук у дослідженні «Крила України. Військово-повітряні сили України, 1917–1920 рр.» [41–42]. У зазначених працях проаналізовано кількісний і якісний склад військово-повітряних сил УНР та УГА, охарактеризовано особовий склад авіаційних підрозділів, рівень їх матеріального забезпечення, а також особливості функціонування авіації в умовах воєнно-політичної нестабільності. Дослідники приділили увагу питанням підготовки авіаційних кадрів, організації навчально-тренувального процесу, технічного обслуговування та ремонту літальних апаратів, що дає змогу глибше зрозуміти рівень військово-технічного розвитку українських армій у період визвольної боротьби.

Таким чином, праці Я. Тинченка та А. Харука суттєво розширюють уявлення про технічний компонент військового будівництва УНР і УГА та дозволяють доповнити традиційний військово-політичний аналіз українсько-польської війни вивченням авіаційного чинника як важливої складової модернізації збройних сил початку ХХ ст. [43].

Важлива роль і праць польських дослідників. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. ґрунтовно висвітлена також у праці Лукомського, Партача і Поляка «Między Sanem i Zbruczem. Walki o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919» [44]. Це дослідження є важливим з огляду на репрезентацію польського історіографічного бачення подій, пов'язаних із боротьбою за Львів і Східну Галичину в період розпаду Австро-Угорщини та становлення нових державних утворень у Центрально-Східній Європі. Праця охоплює широкий спектр питань, пов'язаних із передумовами конфлікту, перебігом воєнних дій, організацією польських і українських сил, а також стратегічним значенням окремих територій і населених пунктів у структурі фронтового протистояння.

Наукова цінність цієї праці полягає в тому, що вона дозволяє розширити аналітичне поле дослідження за рахунок залучення польської історіографічної думки, що є важливим для більш збалансованого вивчення проблеми. Використання такого дослідження дає змогу зіставити підходи українських і польських науковців до інтерпретації причин, характеру та наслідків війни, а також виявити спільні й відмінні риси у трактуванні ключових подій українсько-польського протистояння. У контексті сучасного наукового аналізу праця Лукомського, Партача і Поляка виступає важливим складником історіографічної бази дослідження, оскільки сприяє глибшому розумінню міжнаціонального конфлікту крізь призму різних наукових традицій.

Проблематика українсько-польського протистояння 1918-1919 рр. знайшла відображення і в працях польських дослідників, що є важливим для формування більш збалансованого й багатоперспективного бачення конфлікту. Зокрема, у 1990 р. була опублікована монографія Михайла Козловського «*Między Sanem i Zbruczem. Walki o Lwów i Galicję Wschodnią 1918-1919*» [45], яка стала помітним явищем у польській історіографії означеної проблеми. Її значення полягає передусім у тому, що автор спирається не лише на традиційний польський документальний і наративний матеріал, а й залучає українські джерела, що свідчить про прагнення до ширшого й більш репрезентативного висвітлення подій.

Такий підхід дозволив М. Козловському відійти від одновимірного трактування конфлікту, характерного для частини попередньої польської історіографії, і частково переосмислити місце Львова в історії українсько-польських взаємин. У його інтерпретації Львів уже не постає виключно як беззаперечно польський історико-культурний простір, а розглядається як місто зі складною багатонаціональною спадщиною та важливим значенням як для польської, так і для української історичної традиції. Це робить працю М. Козловського важливою для аналізу еволюції польських наукових підходів до проблеми українсько-польської війни та свідчить про поступове утвердження

більш об'єктивних і діалогічних інтерпретацій у вивченні спірних сторінок минулого.

Окреме місце в польській історіографії українсько-польської війни посідає праця Михайла Клімецького «Чортків 1919», спеціально присвячена Чортківській офензиві [46]. У цьому дослідженні автор детально аналізує як причини та передумови проведення наступальної операції, так і основні етапи її перебігу, приділяючи увагу військово-стратегічним, політичним і дипломатичним чинникам, що супроводжували цю подію. Такий підхід дозволяє розглядати Чортківську офензиву не лише як окремий епізод бойових дій, а як важливий складник ширшого воєнно-політичного розвитку українсько-польського протистояння.

Особливістю інтерпретації М. Клімецького є те, що він оцінює Чортківський наступ як цілком виправданий з дипломатичного та політичного поглядів крок. На думку дослідника, ця операція мала значення не лише з військової точки зору, а й як спроба української сторони продемонструвати власну спроможність до активних наступальних дій, вплинути на міжнародне сприйняття конфлікту та зміцнити позиції ЗУНР у складних умовах зовнішньополітичної ізоляції. Водночас учений вважає Чортківську офензиву однією з найяскравіших сторінок в історії Української Галицької армії, що підкреслює визнання її значення навіть у межах польської наукової традиції.

Залучення цієї праці до історіографічного аналізу є важливим, оскільки вона дає змогу не лише поглибити вивчення самої операції, а й простежити особливості польського наукового бачення одного з найрезонансніших епізодів війни. Це, своєю чергою, сприяє більш повному та збалансованому висвітленню проблеми в межах сучасного історичного дослідження.

Отже, історіографія українсько-польської війни 1918-1919 рр. є достатньо широкою та репрезентована мемуарною літературою, документальними збірниками, узагальнювальними монографіями й спеціальними дослідженнями українських і польських авторів. Водночас аналіз наукового доробку засвідчує, що, попри наявність значної кількості праць, окремі аспекти проблеми все ще не

отримали належного та комплексного висвітлення. Передусім це стосується початкового етапу українсько-польської війни, коли закладалися основні воєнно-політичні параметри конфлікту, формувався характер українського й польського протистояння та визначалися стратегічні напрями подальшої боротьби.

Недостатньо повно в історіографії висвітлено також процес формування Української Галицької армії як ключового військового інституту Західноукраїнської Народної Республіки, зокрема в аспекті її організаційного становлення, кадрового забезпечення та ролі у перші місяці війни. Окремої уваги потребує й оборона Львова та боротьба за місто як центральний елемент початкової фази конфлікту, що мало не лише воєнне, а й політичне та символічне значення. Саме тому подальше дослідження зазначених питань є необхідним для більш повного й об'єктивного розуміння характеру українсько-польської війни 1918–1919 рр. та місця її початкового етапу в історії українських визвольних змагань.

Методологічна основа кваліфікаційної роботи ґрунтується на сукупності загальнонаукових принципів, спеціально-історичних підходів і методів наукового пізнання, які забезпечують комплексне, послідовне та об'єктивне вивчення початку українсько-польського збройного конфлікту 1918-1919 рр. Застосування відповідного методологічного інструментарію дало змогу розглядати досліджувані події не ізольовано, а в широкому контексті політичних трансформацій у Центрально-Східній Європі після розпаду Австро-Угорської монархії, становлення західноукраїнської державності та загострення українсько-польського суперництва за Східну Галичину.

Основу дослідження становлять принцип історизму, наукової об'єктивності, системності, всебічності та конкретно-історичного підходу. Принцип історизму передбачає розгляд українсько-польського збройного

конфлікту в його розвитку, з урахуванням конкретних історичних умов, причинно-наслідкових зв'язків, внутрішньої динаміки та залежності від ширших геополітичних процесів доби. Завдяки цьому вдалося простежити, як зміна міжнародної ситуації, крах імперських структур, активізація національних рухів та боротьба за державне самовизначення вплинули на формування конфліктного середовища у Східній Галичині.

Принцип наукової об'єктивності зумовив необхідність неупередженого аналізу джерел, зіставлення різних дослідницьких підходів і врахування позицій обох сторін конфлікту. Це дало можливість уникнути спрощених оцінок і надмірної політизації історичного матеріалу, а натомість зосередитися на виявленні реальних механізмів виникнення та розвитку воєнно-політичного протистояння. Принцип системності дав змогу розглядати конфлікт як складне багатовимірне явище, в якому політичні рішення, військові дії, організаційні процеси, соціальні чинники та національні інтереси перебували у тісному взаємозв'язку. Принцип всебічності забезпечив залучення різних груп джерел і наукових праць, що уможливило багатостороннє висвітлення досліджуваної проблеми.

У процесі виконання кваліфікаційної роботи було використано як загальнонаукові, так і спеціально-історичні методи дослідження. Важливе місце посів метод аналізу, за допомогою якого здійснювалося розчленування складного історичного матеріалу на окремі складові: політичні передумови конфлікту, перебіг Листопадового зриву, особливості боротьби за Львів, процес формування Української Галицької армії, становлення фронту та спроби українських сил відновити контроль над містом. Застосування аналізу дозволило виявити структуру досліджуваного явища, його внутрішні компоненти та характер взаємодії між ними.

Поряд із цим було використано метод синтезу, який уможливив об'єднання окремих фактів, положень і спостережень у цілісне наукове бачення початкового етапу українсько-польського збройного конфлікту. Саме синтетичний підхід дав змогу сформулювати узагальнені висновки щодо воєнно-політичних

особливостей протистояння, ролі Львова як стратегічного й символічного центру, а також значення формування українських збройних сил у процесі інституціоналізації західноукраїнської державності.

Одним із ключових спеціально-історичних методів став історико-генетичний метод, який дозволив простежити витoki конфлікту, виявити його передумови та послідовність розгортання подій у причинно-наслідковому зв'язку. Завдяки цьому методу дослідження зосереджується не лише на факті збройного зіткнення, а й на тих політичних, етносоціальних і військово-організаційних чинниках, які підготували ґрунт для його виникнення. Історико-генетичний підхід дав змогу показати, що конфлікт 1918-1919 рр. був результатом тривалого накопичення суперечностей між українським і польським національними рухами, посилених крахом імперського порядку та боротьбою за контроль над регіоном.

Важливе значення мав також історико-порівняльний метод, за допомогою якого було зіставлено позиції української та польської сторін, підходи різних істориків до оцінки причин і характеру конфлікту, а також особливості організаційних і військових дій обох таборів. Використання цього методу уможливило виявлення спільних і відмінних рис у політичних програмах, стратегіях, військових практиках та інтерпретаціях історичних подій. Крім того, порівняльний аналіз сприяв більш критичному осмисленню історіографії проблеми та дозволив точніше визначити дискусійні аспекти в науковій літературі.

Для з'ясування внутрішньої логіки досліджуваних подій було застосовано історико-системний метод, який передбачає розгляд конфлікту як цілісної системи, де окремі елементи – політичні рішення, військові операції, кадрові процеси, територіальні зміни, мобілізаційні заходи – взаємно впливають один на одного. Цей метод дав можливість виявити, що перебіг українсько-польського збройного конфлікту визначався не лише безпосередніми бойовими діями, а й рівнем політичної організації, ефективністю військового управління, наявністю ресурсної бази, а також здатністю сторін до мобілізації суспільної підтримки.

Суттєву роль у побудові дослідження відіграв проблемно-хронологічний метод, який дав змогу послідовно викласти матеріал відповідно до основних етапів розвитку конфлікту та водночас виділити окремі проблемні вузли: підготовку до повстання, встановлення української влади, боротьбу за Львів, формування Української Галицької армії, створення фронту та перші спроби перегрупування сил. Поєднання хронологічного принципу з проблемним підходом забезпечило логічну структурованість викладу та дозволило не лише відтворити послідовність подій, а й показати їхню внутрішню змістову взаємозалежність.

У дослідженні використано також історико-типологічний метод, який сприяв виокремленню характерних рис українсько-польського збройного конфлікту на початковому етапі, а також визначенню його місця серед інших міжнаціональних і державотворчих конфліктів доби після Першої світової війни. Застосування цього методу дало можливість охарактеризувати конфлікт як поєднання національно-визвольної боротьби, міждержавного суперництва та збройного протистояння за контроль над стратегічно важливим регіоном.

Окреме значення мав джерелознавчий метод, який передбачав виявлення, добір, класифікацію та критичний аналіз джерельної бази. У межах цього підходу здійснювалося опрацювання документальних матеріалів, мемуарних свідчень, публіцистики, офіційних актів, матеріалів періодичної преси та наукових праць. Застосування джерелознавчого аналізу дозволило визначити ступінь інформативності окремих джерел, виявити їхню специфіку, можливу суб'єктивність, а також співвіднести фактичний матеріал із наявними історіографічними інтерпретаціями.

Не менш важливим був метод критики джерел, що дав змогу перевіряти достовірність відомостей, співставляти інформацію з різних документів та враховувати обставини створення того чи іншого джерела. Це особливо важливо для дослідження воєнно-політичних подій, де значна частина матеріалів створювалася в умовах конфлікту, політичної заангажованості або пізнішого меморіального переосмислення. Застосування критики джерел забезпечило

вищий рівень наукової достовірності висновків і дозволило уникнути некритичного відтворення усталених оцінок.

Для узагальнення емпіричного матеріалу та формулювання підсумкових положень було використано метод узагальнення, який сприяв переходу від аналізу окремих фактів і подій до ширших висновків про характер, особливості та історичне значення початку українсько-польського збройного конфлікту 1918–1919 рр. Водночас використання логічного методу забезпечило внутрішню послідовність дослідження, аргументованість викладу та чіткість формулювання основних наукових положень.

Таким чином, застосування комплексу принципів, підходів і методів дало змогу забезпечити наукову обґрунтованість, системність і достовірність кваліфікаційної роботи. Обраний методологічний інструментарій дозволив всебічно дослідити початковий етап українсько-польського збройного конфлікту 1918-1919 рр., виявити його передумови, реконструювати основні етапи перебігу подій та з'ясувати їхні воєнно-політичні особливості в контексті становлення західноукраїнської державності.

РОЗДІЛ 2.

Передумови листопадового зриву та встановлення української влади у Львові й Східній Галичині від Збруча до Сяну

Упродовж 1918 р., у міру очевидного послаблення Австро-Угорської монархії, українське населення Галичини, Закарпаття та Буковини дедалі активніше порушувало питання про ліквідацію імперської військово-адміністративної системи на українських землях. На початковому етапі частина українського політичного проводу, зокрема представники Української парламентської репрезентації, ще пов'язувала перспективи національного розвитку з проєктом державно-правової перебудови Австрії та створенням окремого українського коронного краю в межах реформованої багатонаціональної держави. Водночас у середовищі студентської молоді, колишніх військовослужбовців та недавніх військовополонених дедалі виразніше утверджувалася думка про те, що лише власна суверенна держава може забезпечити реалізацію національних і політичних прагнень українського народу.

Протягом жовтня 1918 р. у краї відбувалися численні мітинги та народні віча, на яких проголошувалася ідея політичної самостійності як єдино прийнятної форми національного майбутнього. Важливою віхою у процесі політичної самоорганізації стало перше засідання Української Національної Ради 19 жовтня 1918 р., на якому було прийнято рішення про легальне й мирне перебрання влади в Галичині на підставі цісарського маніфесту від 16 жовтня 1918 р. Подальші дії українського проводу також мали еволюційний і правовий характер: зокрема, було заплановано скликання на 1 листопада наради повітових представників. Таким чином, на цьому етапі українське політичне керівництво ще не орієнтувалося на збройний сценарій розвитку подій і не розглядало активні військові дії як першочерговий інструмент встановлення влади [47, с.24].

На відміну від українського політичного проводу, який на початковому етапі орієнтувався переважно на правові та мирні механізми перебрання влади, польська політична еліта демонструвала значно рішучішу й стратегічно визначенішу позицію щодо майбутнього українських земель. Польські державницькі плани передбачали включення до складу відновленої Польщі не лише Галичини та Надсяння, а й Холмщини, Волині та Підляшшя. У ширших геополітичних проєктах йшлося також про поширення польського впливу на Полісся, Поділля і навіть Наддніпрянщину, тобто фактично про відтворення територіального простору Речі Посполитої в межах до її першого поділу 1772 р. Така політична програма засвідчувала не лише амбітність польських державних планів, а й їхню пряму суперечність із процесом українського національного самовизначення на західноукраїнських землях.

Практичні кроки польського політичного проводу відзначалися чіткістю та послідовністю. Важливим етапом стала поява 28 жовтня 1918 р. у Кракові Польської ліквідаційної комісії, яка претендувала на виконання функцій верховного органу влади в Галичині. Її створення означало фактичну спробу інституційного оформлення польських претензій на край ще до остаточного розв'язання питання про державну належність цих територій. За таких обставин спроби Євгена Петрушевича налагодити конструктивний діалог із прем'єр-міністром Австро-Угорщини Генріхом Ляммашем не дали очікуваного результату. У відповідь український політичний провід закликав австрійські органи влади не визнавати розпоряджень Польської ліквідаційної комісії.

Загострення політичної ситуації зумовило необхідність переходу від винятково правових форм боротьби до створення власного силового ресурсу. Саме в цей період було ухвалено рішення про формування українських збройних сил, ядром яких мав стати Легіон Українських січових стрільців. З метою надання цьому процесу правової легітимності Є. Петрушевич звернувся до військового командування Австро-Угорщини з вимогою передати всі українські полки під керівництво Української Національної Ради. Отже, активізація польської сторони та її послідовні кроки до встановлення влади в Галичині стали

одним із головних чинників, що підштовхнули український провід до прискореної військово-політичної мобілізації [48, с.82].

На відміну від поміркованішої позиції частини українського політичного проводу, який ще сподівався на легітимну передачу влади від австрійської адміністрації до українських представницьких органів, військове середовище оцінювало ситуацію значно реалістичніше й прагматичніше. Українські старшини, виходячи з розвитку подій у Галичині та очевидної активізації польського політичного й організаційного руху, цілком обґрунтовано передбачали високу ймовірність силового сценарію та спробу польської сторони встановити контроль над краєм шляхом збройного захоплення. Саме тому військові кола значно раніше за політичне керівництво почали підготовку до можливого воєнного протистояння.

Уже у вересні 1918 р. у Львові українські старшини створили таємну організацію під назвою Центральний Військовий Комітет, яка згодом була реорганізована в Український Військовий Генеральний Секретаріат. Створення цієї структури стало важливим етапом у підготовці до збройного перебрання влади, оскільки вона фактично виконувала функції координаційного центру українських військових сил у Львові. Члени комітету проводили систематичну агітаційну роботу серед українських стрільців, прагнучи забезпечити їхню політичну лояльність і готовність до рішучих дій, а також здійснювали облік наявних матеріальних ресурсів, зокрема зброї, боєприпасів і продовольства [49, с. 28–29].

Таким чином, саме військове середовище виявило вищий рівень готовності до кризового розвитку подій і ще до відкритого вибуху конфлікту почало формувати організаційні засади майбутнього збройного виступу. Це свідчить про те, що підготовка до Листопадового зриву значною мірою визрівала не лише в політичній площині, а й у середовищі українського офіцерства, яке усвідомлювало неминучість силового протистояння за владу в Галичині.

У процесі підготовки до збройного перебрання влади українським військовим колам вдалося поступово налагодити зв'язки з більшістю військових

підрозділів, дислокованих на території Галичини. До цієї мережі були залучені гарнізони й військові осередки Перемишля, Станіславова, Тернополя, Чернівців, Самбора, Стрия, Коломиї, Золочева та Рави-Руської. Така координація свідчила про перехід українського військового руху від локальної змови до ширшої організаційної структури, здатної діяти в масштабах цілого регіону. Встановлення контактів між окремими осередками створювало передумови для узгоджених дій, оперативного обміну інформацією та мобілізації сил у вирішальний момент боротьби за владу.

Осередком діяльності Українського Військового Генерального Секретаріату став Народний Дім у Львові, який поступово перетворився на фактичний військовий штаб українського виступу. Саме звідси здійснювалася координація організаційної, агітаційної та підготовчої роботи, пов'язаної з майбутнім захопленням стратегічних об'єктів і встановленням українського контролю над адміністративними центрами краю. Керівництво Комітетом перебрав на себе сотник Дмитро Вітовський, який відіграв одну з ключових ролей у військовій підготовці Листопадового зриву та в організації українських сил у Львові.

На одному із засідань Комітету було вироблено принципове рішення, згідно з яким опанування Львова мало стати вирішальним чинником встановлення контролю над усією Східною Галичиною. Інакше кажучи, українське військове керівництво виходило з того, що захоплення столиці краю та прилеглої території створить необхідні політичні й стратегічні передумови для поширення української влади на весь регіон [15, с. 466-467]. Такий підхід засвідчував чітке розуміння визначальної ролі Львова як адміністративного, комунікаційного та символічного центру, контроль над яким був ключовим для успішної реалізації державницьких планів української сторони.

Відповідно до розпоряджень Українського військового керівництва, українські військові підрозділи мали перебрати владу в основних містах Галичини та водночас забезпечити перекидання до Львова максимально можливої кількості українських збройних сил. Такий план дій свідчив про

намагання поєднати локальне встановлення контролю на місцях із концентрацією основного військового ресурсу в головному політичному центрі краю. Особливе стратегічне значення надавалося Перемишлю, де передбачалося підірвати міст з метою унеможливлення або принаймні ускладнення потенційного наступу польських сил із заходу. Це рішення засвідчувало, що українське військове керівництво вже на етапі підготовки до виступу враховувало імовірність зовнішнього силового втручання та намагалося мінімізувати його наслідки.

Найскладнішою ситуація очікувано була у Львові, де демографічний чинник істотно ускладнював перспективи успішного встановлення української влади. За наявними даними, поляки становили близько 57 % населення міста, тоді як частка українців сягала лише 12 %, що створювало несприятливе соціальне тло для реалізації українського плану. Станом на вечір 31 жовтня у розпорядженні українського командування у Львові перебувало лише близько 1400 стрільців і 60 старшин, що було вкрай недостатньо з огляду на чисельність польського населення та ймовірність швидкої самоорганізації польських збройних сил. Незважаючи на це, за наказом полковника Дмитра Вітовського було ухвалено рішення негайно розпочати операцію, не очікуючи на більш сприятливі умови.

План дій передбачав швидке й рішуче встановлення контролю над ключовими стратегічними об'єктами міста. Окремі підрозділи мали оволодіти залізничним вокзалом, казармами, Головною поштою, станцією Підзамче, поліцейським управлінням, Цитаделлю та іншими важливими пунктами міської інфраструктури [26, с. 128–129]. Захоплення цих об'єктів мало забезпечити українській стороні оперативну перевагу, паралізувати можливу координацію противника та створити передумови для швидкого встановлення контролю над Львовом. Отже, попри обмеженість наявних сил і вкрай складну внутрішню ситуацію, українське військове керівництво зробило ставку на фактор раптовості, організованості та швидкого нейтралізування стратегічних центрів міста.

О 4-й годині ранку 1 листопада 1918 р. українські військові підрозділи розпочали реалізацію плану захоплення влади у Львові. Попри ретельну підготовку, наявних сил виявилось недостатньо для одночасного й повноцінного контролю над усіма стратегічно важливими об'єктами міської інфраструктури. Зокрема, нечисленні українські відділи не завжди могли тривалий час утримувати такі великі й складні для оборони об'єкти, як залізничний вокзал, Цитадель чи летовище на Левандівці. Однак, незважаючи на ці труднощі, початковий етап операції виявився загалом успішним. Важливим досягненням стало безкровне інтернування генерала Карла Гуйна, а також забезпечення нейтралітету австрійських та угорських військових частин, що істотно знизило ризик ускладнення ситуації в місті. Крім того, українські сили змогли успішно роззброїти низку неукраїнських військових підрозділів. Показово, що окремі командири чеського, німецького й словацького походження не лише не чинили опору, а й виявляли прихильне ставлення до українського виступу, бажаючи його учасникам успіху та залишаючи Львів для повернення на батьківщину, користуючись тим, що залізничне сполучення ще функціонувало у звичному режимі [50, с. 312-313].

Станом на світанок 1 листопада українська сторона досягла помітного політичного й символічного успіху: над міською ратушею вже майорів український національний прапор, більшість основних кварталів міста та найважливіші стратегічні об'єкти перебували під контролем українських військовиків, а на вулицях діяли українські збройні патрулі із синьо-жовтими кокардами. Характерно, що на цьому етапі операції українські підрозділи ще не мали навіть поранених, що свідчило про ефективність раптового виступу та мінімальний рівень початкового збройного спротиву. Після полудня відбулася формальна передача влади від імператорського намісника до Української Національної Ради, що надавало здійсненому перевороту додаткової політико-правової легітимації. Невдовзі в місті було оприлюднено відозву до населення, в якій містян закликали до спокою та гарантували безпеку всім жителям Львова незалежно від їхньої національної належності [16, с. 64].

Втім, встановлення української влади на території Галичини 1 листопада 1918 р. не всюди відбувалося безкровно й безперешкодно [45, s. 114]. У низці населених пунктів українське перебрання влади супроводжувалося локальними збройними сутичками, що засвідчувало відсутність однозначного визнання нового політичного порядку та готовність польської сторони чинити опір уже на початковому етапі конфлікту. Особливо критичне значення для подальшого перебігу воєнних дій мала втрата Перемишля – одного з ключових стратегічних пунктів регіону.

Значення Перемишля визначалося насамперед його вигідним транспортно-комунікаційним положенням, оскільки місто лежало на важливому залізничному шляху до Львова. Саме контроль над цією магістраллю в подальшому надав польській стороні можливість організувати регулярне перекидання військових підрозділів для підтримки польського гарнізону у Львові, що істотно вплинуло на зміну співвідношення сил на користь Польщі. Спочатку ситуація в Перемишлі складалася на користь українців: 1 листопада 1918 р. українські сили під проводом М. Федюшки за підтримки понад восьми тисяч українських селян із навколишніх сіл встановили контроль над містом. У прагненні забезпечити міжнаціональний баланс і стабілізувати становище до спільної комісії з управління містом були залучені також представники польської громади.

Однак уникнути відкритого збройного зіткнення не вдалося. Між українськими та польськими підрозділами розпочалися перестрілки, що поступово переросли в затяжне протистояння. Однією з істотних прорахунків української сторони стало те, що після встановлення контролю над містом не було повністю інтерновано польських військовослужбовців, які зберегли можливість до подальшої організації опору. Не менш негативним чинником стало і те, що значна частина українських селян, які допомогли опанувати місто, після початкового успіху повернулася до своїх домівок, що суттєво послабило українські позиції. Унаслідок цього бої за Перемишль тривали зі змінним успіхом до 10 листопада 1918 р., коли з території Польщі прибув бронепоезд, який розпочав обстріл міських кварталів. Невдовзі польська сторона отримала й

додаткові підкріплення чисельністю у кілька тисяч військовиків. За умов артилерійського обстрілу та наростання чисельної переваги противника українські січові стрільці були змушені відступити після тривалого бою [20, с. 325–326].

Втрата Перемишля мала далекосяжні наслідки й стала одним із найбільш відчутних стратегічних ударів по українських позиціях на початковому етапі війни. Саме цей епізод суттєво погіршив умови оборони Львова, оскільки відкрив польській стороні прямий шлях для постачання живої сили, зброї та боєприпасів до міста. Таким чином, події в Перемишлі засвідчили, що навіть успішне початкове перебрання влади не гарантувало її тривалого утримання без належного військового контролю, нейтралізації противника та забезпечення постійної підтримки з боку організованих збройних сил.

Уже ввечері до Львова почали надходити повідомлення про успішне й переважно безкровне перебрання влади в інших містах і містечках Галичини. Українська влада була встановлена, зокрема, у Станіславові, Тернополі, Золочеві, Жидачеві, Галичі, Підволочиську, Бережанах, Гусятині та низці інших населених пунктів краю. Це свідчило про загальну скоординованість українського виступу та його широку підтримку на місцях. Важливу роль у поширенні української влади й мобілізації суспільства відіграло також духовенство Української греко-католицької церкви, яке активно долучалося до підтримки нової політичної реальності та сприяло її легітимації в очах місцевого населення [44, с. 17]. Отже, події 1 листопада 1918 р. засвідчили високий рівень організованості української сторони та її здатність у стислі терміни встановити контроль над значною частиною Східної Галичини, хоча подальший розвиток подій уже невдовзі виявив глибину й гостроту польсько-українського протистояння.

Загалом слід наголосити, що Листопадовий зрив став винятковим явищем в історії українського національно-державного руху. Уперше за тривалий історичний період українцям вдалося фактично без значних початкових втрат здійснити відновлення власної державної влади на західноукраїнських землях,

політичний контроль над якими був втрачений ще в добу пізнього середньовіччя. У цьому сенсі Листопадовий зрив мав не лише військово-політичне, а й глибоке символічне значення, оскільки означав реальне втілення ідеї української державності в Галичині.

Вирішальну роль у підготовці та реалізації цього виступу відіграли Дмитро Вітовський і створений ним військово-організаційний центр, який зумів у стислі терміни мобілізувати наявні українські військові ресурси, забезпечити координацію дій між окремими гарнізонами та налагодити ефективне керівництво збройним виступом. Завдяки чіткій організації, фактору раптовості та належній попередній підготовці українським силам вдалося порівняно швидко й без суттєвого опору роззброїти більшість неукраїнських частин австрійської армії, встановити контроль над Львовом, а також поширити українську владу на значну частину території Східної Галичини.

Отже, Листопадовий зрив став переломним моментом у процесі західноукраїнського державотворення, продемонструвавши високий рівень організованості українського військового та політичного проводу, а також здатність українського суспільства до швидкої мобілізації в умовах краху імперського порядку. Водночас саме успіх перших днів зриву заклав підґрунтя для подальшого українсько-польського збройного конфлікту, оскільки встановлення української влади в Галичині безпосередньо суперечило польським державницьким планам щодо цього регіону.

РОЗДІЛ 3.

Воєнні дії за Львів як політичний і стратегічний центр ЗУНР

Початкові успіхи української сторони в перші дні Листопадового зриву закономірно спричинили атмосферу піднесення й надмірного оптимізму як серед політичного проводу, так і серед широких верств населення. Утвердження української влади у Львові та в більшості міст Східної Галичини створило враження швидкого й остаточного успіху, що, своєю чергою, негативно позначилося на рівні військової дисципліни та мобілізаційної готовності. Уже з 1 листопада частина січовиків львівського гарнізону почала самовільно залишати свої позиції та розходитися по домівках, помилково вважаючи, що основні завдання виконано, а перемога фактично здобута. Такі настрої були зумовлені не лише ейфорією від початкового успіху, а й загальною втомою населення та військовиків від Першої світової війни, яка тривала вже чотири роки й виснажила як людські, так і психологічні ресурси суспільства. Унаслідок цього вже 2 листопада Дмитро Вітовський виявив нестачу кількох сотень стрільців, що істотно послабило українські позиції в місті [25, с. 43].

Водночас польська громада Львова виявила значно вищий рівень мобілізаційної готовності та здатності до швидкої самоорганізації в умовах конфлікту. Цьому сприяла низка взаємопов'язаних чинників. По-перше, визначальне значення мала етнодемографічна структура міста: польське населення становило у Львові більшість, що створювало сприятливе соціальне середовище для формування локального спротиву українській владі. Польські бойові групи користувалися широкою підтримкою цивільного населення, яке забезпечувало їх продовольством, інформацією, матеріальною допомогою та різними формами сприяння; до цього процесу активно долучалися не лише чоловіки, а й жінки та діти. По-друге, поява зовнішньо чітко окресленого супротивника в особі українських збройних сил стала консолідуючим фактором

для польського політичного середовища. Якщо ще напередодні різні польські політичні сили вели між собою гостру внутрішню боротьбу, то в умовах українсько-польського конфлікту вони доволі швидко змогли об'єднатися навколо спільної мети – утримання Львова під польським контролем. По-третє, важливу роль відіграла попередня військова підготовка: в межах австро-угорської армії поляки мали можливість формувати значну кількість моноетнічних військових частин, і чимала частина таких підрозділів перебувала саме у Львові. Це суттєво полегшувало процес створення польських бойових формувань на основі вже підготовлених, дисциплінованих і національно вмотивованих військовослужбовців [50, с. 325].

Таким чином, уже в перші дні після встановлення української влади у Львові почали чітко проявлятися два протилежні процеси: з одного боку – послаблення українського гарнізону внаслідок передчасного відчуття завершеності боротьби, а з іншого – швидка консолідація польського середовища, яке використало демографічні, соціальні та військово-організаційні переваги для підготовки до активного збройного спротиву. Саме ця асиметрія у ступені мобілізації та дисциплінарній стійкості значною мірою визначила подальше загострення боротьби за Львів.

Уже в другій половині дня 1 листопада 1918 р. польська сторона перейшла до активних дій, поступово встановлюючи контроль над західною частиною Львова. У різних районах міста масово виникали вербувальні пункти, діяльність яких координували відомі польські громадські та політичні діячі. Значну роль у системі внутрішньоміської комунікації почали відігравати учнівська молодь, зокрема гімназисти та скаути, які виконували функції кур'єрів і тим самим забезпечували оперативний зв'язок між окремими осередками польського спротиву. Одночасно польські легіонери перейшли до активного захоплення стратегічно важливих пунктів міста: їм вдалося роззброїти кілька австрійських підрозділів, опанувати райони Політехніки та собору Святого Юра, а також оточити залізничний вокзал і Головну пошту. У результаті цих дій у місті

поступово сформувалася фактична лінія фронту, перетин якої для українських патрулів ставав дедалі складнішим і небезпечнішим [21, с. 136].

Українські сили в цей час були змушені концентруватися переважно в центральній частині Львова, утримуючи лише окремі, відносно ізольовані позиції на Підзамчі, біля залізничного вокзалу, Цитаделі та Головної пошти. Така дисперсність оборони істотно ускладнювала ефективне управління бойовими діями та знижувала здатність до оперативного маневру. Ситуацію додатково ускладнювала нестача досвідчених офіцерських кадрів і загалом обмежена кількість боєздатних українських підрозділів, що не дозволяло швидко стабілізувати становище та перехопити ініціативу [21, с. 136; 60, с.117].

Перший етап боїв за Львів доцільно окреслити хронологічними межами 1–4 листопада 1918 р. Саме в цей період до міста прибув Легіон Українських січових стрільців, було зосереджено певні підкріплення, а також почала більш виразно формуватися лінія фронту, яка в основних рисах зберігалася майже без істотних змін до 21 листопада 1918 р. – дня завершення української боротьби за столицю Східної Галичини. Водночас уже на цій початковій фазі бойових дій стратегічна ініціатива фактично перебувала в руках польської сторони. Польські сили зуміли захопити залізничний вокзал, що мало вирішальне значення для подальшого перебігу боротьби, адже саме через нього надалі здійснювалося постачання зброї, боєприпасів, продовольства та прибуття нових підрозділів із центральних районів Польщі. Крім того, поляки встановили контроль над товарною станцією, де містилися склади зі зброєю та продуктами харчування. Саме ці ресурси забезпечили можливість озброїти й утримувати понад чотири тисячі польських легіонерів [14, с. 40].

Отже, вже в перші дні боїв за Львів стало очевидним, що, попри успішний початковий виступ української сторони, польське середовище виявилось краще підготовленим до тривалого міського протистояння. Наявність чисельної підтримки серед населення, швидка мобілізація людських ресурсів, опанування важливих комунікаційних вузлів і складів із постачанням створили для польської сторони суттєву перевагу. Саме в цей період були закладені основні передумови

подальшого розвитку боротьби за Львів, яка поступово набула характеру затяжного та виснажливого міського конфлікту.

Польська сторона від самого початку конфлікту розгорнула активну мобілізацію польського населення Львова, що дало їй змогу в короткий термін суттєво наростити чисельність бойових формувань і зміцнити свої позиції в місті. Одним із головних осередків бойових дій стала вулиця Городоцька, де польські відділи намагалися штурмом оволодіти казармами Фердинанда. Бої на цій ділянці набули затяжного характеру й тривали фактично до моменту залишення українськими силами Львова. Паралельно інша польська група встановила контроль над собором Святого Юра та прилеглою територією, що мало важливе тактичне значення для розширення польського плацдарму в західній частині міста. Водночас спроба поляків захопити будівлю Сейму виявилася невдалою завдяки стійкій та ефективній обороні нечисленного українського гарнізону під командуванням поручника Ілька Цьокана [20, с. 268]. Безрезультатним став і польський наступ на Цитадель, де нападників було зупинено щільним кулеметним вогнем українських оборонців [14, с. 41].

Певне покращення становища української сторони настало після прибуття з Чернівців чотирьох стрілецьких і однієї кулеметної сотні Українських січових стрільців, загальною чисельністю близько 800 вояків. З огляду на стратегічне значення залізничного вокзалу та розташованих там великих складів австрійського військового майна, найбільш доцільним видавалося використання прибулих підрозділів саме для його відбиття. Проте вечірній штурм вокзалу не приніс очікуваного результату. Польська сторона, затягнувши час переговорами через парламентарів, встигла підтягнути підкріплення і відбити українську атаку. Разом із тим дві сотні було спрямовано для посилення гарнізону Цитаделі, що мало важливе значення для утримання цієї опорної позиції. Уночі до Львова прибув ще один ешелон із трьома сотнями, після чого на світанку 4 листопада відбувся повторний штурм залізничного вокзалу, який, однак, також завершився без успіху для української сторони.

Однією з причин невдач українських атак була специфіка міського бою, до якого значна частина українських стрільців виявилася недостатньо пристосованою. Більшість із них походила із сільської місцевості, а тому не мала належного досвіду ведення бойових дій у складному урбанізованому середовищі. Натомість польські формування, значною мірою укомплектовані місцевими мешканцями, добре орієнтувалися у міському просторі, знали розташування вулиць, проходів, подвір'їв і підвалів, що надавало їм суттєву тактичну перевагу. Показово, що вже впродовж перших чотирьох днів боїв із 3110 мобілізованих польських бійців 2700 становили місцеві жителі або добровольці, які раніше служили в німецькій армії [44, с. 36]. Це свідчить про високий рівень мобілізаційного потенціалу польського середовища Львова та його здатність швидко адаптуватися до умов збройного конфлікту.

Важливою складовою польської переваги стало також активне використання технічних засобів боротьби. Зокрема, польська сторона залучила захоплені в околицях Львова літаки, три з яких перебували у справному стані. За час боїв за місто вони здійснили 69 бойових вильотів, виконуючи як розвідувальні завдання, так і бомбардування українських позицій 25-кілограмовими авіабомбами. Крім авіації, поляки використали один імпровізований бронепотяг і ще два фабричні бронепотяги, що прибули з Перемишля. Їхнє застосування мало важливе оперативне значення, оскільки дозволяло ефективно прикривати та утримувати залізничні комунікації, якими протягом усього періоду боїв за Львів здійснювалося постачання міста з центральних районів Польщі [27, с. 67-68].

Отже, уже на початковому етапі боротьби за Львів виявилася суттєва перевага польської сторони у сфері мобілізації місцевого населення, пристосованості до умов міського бою та використання технічних засобів війни. Натомість українські сили, попри окремі успішні епізоди оборони та прибуття підкріплень, не змогли реалізувати стратегічно важливе завдання – оволодіти залізничним вокзалом і перервати польські шляхи постачання. Саме ці обставини

значною мірою визначили подальший розвиток боїв за Львів і поступове виснаження українського гарнізону.

Другий етап боїв за Львів, який охоплював період з 5 по 18 листопада 1918 р., став вирішальним у контексті подальшої долі галицької столиці та загального розвитку українсько-польської війни. Саме в цей час відбувся ряд подій, що не лише істотно змінили співвідношення сил у місті, а й фактично створили передумови для втрати Львова українською стороною. Водночас ці процеси мали далекосяжні наслідки, оскільки позначилися на стратегічних можливостях Західноукраїнської Народної Республіки в подальшому перебігу збройного конфлікту.

Однією з перших важливих подій цього етапу стало прибуття до Львова 1500 офіцерів і стрільців полку Українських січових стрільців, які становили приблизно три чверті всього українського гарнізону міста. Окрім того, ще близько 200 стрільців прибули із Золочева, Винників і Щирця. Це підкріплення мало суттєве значення для тимчасового зміцнення українських позицій, оскільки дозволяло частково компенсувати попередні втрати, посилити окремі ділянки фронту та підвищити загальну боєздатність гарнізону. Водночас сам факт, що основну частину оборонців міста складали саме прибулі січові стрільці, свідчив про обмеженість власних мобілізаційних ресурсів Львова та недостатній рівень попередньої підготовки до затяжної боротьби в умовах великого міста.

Усвідомлюючи дедалі більшу загрозовість військової ситуації, Українська Національна Рада врешті вдалася до радикальніших заходів і проголосила загальну мобілізацію. Чоловіче населення віком від 19 до 30 років було закликане якомога швидше прибути до Львова для участі в обороні міста [45, s. 148]. Це рішення засвідчувало, що українське політичне керівництво остаточно усвідомило масштаб небезпеки та перехід конфлікту в затяжну й інтенсивну воєнну фазу. Однак сама необхідність термінової мобілізації також вказувала на те, що на попередньому етапі українська сторона недооцінила тривалість і складність боротьби за Львів, що в перспективі негативно позначилося на її оборонних можливостях.

6-17 листопада 1918 р. бойові дії у Львові набули переважно позиційного характеру, що було зумовлено відсутністю в обох сторін достатніх резервів для здійснення масштабного й рішучого наступу. На цьому етапі жодна зі сторін не мала необхідної чисельної та матеріальної переваги, яка дозволила б кардинально змінити ситуацію на свою користь. Відтак боротьба зводилася головним чином до утримання вже зайнятих рубежів, локальних перестрілок і спроб стабілізувати фронт у межах міського простору. За таких умов українське командування повторно звернулося до окружних військових комендантів із наказом терміново надіслати мобілізовані підрозділи до Львова для посилення міської залоги [53, с. 316–318]. Це свідчило про хронічну нестачу сил для утримання міста й водночас про розуміння того, що без зовнішнього підкріплення українська оборона поступово виснажуватиметься.

Третій період боїв за Львів доцільно окреслювати хронологічними межами 18–22 листопада 1918 р. Важливою подією цього етапу стало оголошення перемир'я з 18 до 20 листопада, запропонованого польською стороною. Тимчасове припинення вогню відповідало інтересам обох противників, оскільки тривалі бої призвели до фізичного виснаження особового складу, нестачі боєприпасів і потреби в перегрупованні сил. Для української сторони перемир'я мало стати нагодою для зміцнення оборонних позицій, наведення ладу в частинах і підготовки до подальших бойових дій. Відповідно українським підрозділам було наказано використати цей час для інженерного укріплення своїх рубежів та підготовки всього необхідного до відновлення боїв.

Однак на практиці наданий перепочинок не всюди був використаний належним чином. Частина українських командирів не дотрималася вимог військової дисципліни та не забезпечила повноцінної підготовки своїх підрозділів до подальшого загострення ситуації. Більше того, в окремих випадках мали місце факти неформального зближення з противником, зокрема організація спільних застіль із польськими вояками із вживанням алкоголю [53, с. 365–366]. Подібні прояви недисциплінованості й недооцінки загрози в умовах критичної боротьби за місто негативно позначалися на боєздатності українських

сил і свідчили про недостатній рівень військової організації та внутрішньої згуртованості окремих підрозділів. У ширшому контексті це стало одним із чинників, що ослаблювали українську оборону напередодні вирішального етапу боїв за Львів.

Із призначенням нового польського командувача М. Токаржевського відбулося суттєве коригування польського оперативного задуму щодо боротьби за Львів. На відміну від попередніх спроб прямого штурму укріпленого центру міста, нове командування обрало більш стратегічно виважену тактику: замість фронтального прориву вирішено було оточити й знищити львівське угруповання Галицької армії, а також захопити український уряд. Такий підхід свідчив про прагнення польської сторони не лише опанувати місто як територіальний об'єкт, а й завдати вирішального удару по всій українській військово-політичній організації у Львові. За новим планом одна частина польських сил мала активними діями сковувати основні українські підрозділи безпосередньо в місті, тоді як інша повинна була здійснити обхідний маневр уздовж східних околиць Львова – від Личаківського цвинтаря з півдня та вздовж залізничної лінії, обходячи зі сходу Підзамче й Високий Замок [44, с. 109]. Отже, польський оперативний задум був спрямований на створення кільця оточення та поступову ізоляцію українських сил від можливостей маневру і відступу.

О 6-й годині ранку 21 листопада 1918 р. польські підрозділи після артилерійської підготовки перейшли в наступ, розпочавши вирішальну фазу боротьби за Львів. Застосування артилерії свідчило про прагнення польського командування забезпечити прорив української оборони за рахунок попереднього вогневого впливу та дезорганізації противника. Втім, попри продуманість загального плану, його реалізація не в усіх секторах розвивалася відповідно до очікувань польської сторони. Зокрема, на північному фланзі бойових дій українські частини не лише втримали позиції, а й перейшли в контрнаступ, що змусило польські сили після тривалого цілодобового зустрічного бою відступити [22, с. 55-56].

Цей епізод засвідчує, що навіть на завершальному етапі оборони Львова українські частини зберігали здатність до активних бойових дій і локального тактичного маневру. Водночас сам перехід поляків до нового, більш масштабного та оперативно продуманого плану дій свідчив про наростання стратегічного тиску на український гарнізон і про поступове вичерпання його можливостей для довготривалого утримання міста. Таким чином, бої 21 листопада стали важливою складовою фінального етапу львівського протистояння, в якому українська сторона ще демонструвала окремі прояви ефективного спротиву, однак загальна ініціатива дедалі більше переходила до польського командування.

Значно критичнішою ситуація виявилася на південному відтинку фронту, де українські сили були суттєво слабшими, тоді як польське командування зосередило саме тут значну частину новоприбулих підрозділів. Така концентрація сил забезпечила полякам локальну перевагу, яку вони зуміли ефективно використати. Важливим тактичним чинником стало також використання особливостей місцевості: прикриваючись гробівцями Личаківського кладовища, польські підрозділи змогли впритул наблизитися до українських позицій, мінімізуючи втрати під час наступу. У результаті їм вдалося захопити низку важливих об'єктів, зокрема приміщення казарм, Личаківську станцію та гарматну батарею. Втрата цих позицій істотно послабила українську оборону на південному секторі й створила реальну загрозу подальшого прориву польських військ у глибину українських рубежів. Хоча українська сторона робила спроби відбити втрачені позиції, контратаки та рукопашні бої тривали до самої ночі, однак не принесли позитивного результату [22, с. 56–57].

Отримавши інформацію про втрату всього району Личакова, полковник Г. Стефанів ініціював нараду, на якій порушив питання про відступ українських сил із Львова. Його пропозиція ґрунтувалася не на визнанні повної поразки, а на прагматичному військово-стратегічному розрахунку. На думку командувача, тимчасове залишення міста дозволило б уникнути оточення й зберегти боєздатне

львівське угруповання, яке надалі могло стати організаційним і кадровим ядром української армії. Такий підхід свідчив про усвідомлення того, що подальше утримання Львова за відсутності достатніх резервів і в умовах дедалі більшої польської переваги може обернутися не лише втратою міста, а й знищенням значної частини українських сил.

Водночас пропозиція Стефаніва стосувалася не тільки військового, а й політичного керівництва. Він рекомендував К. Левицькому та Українській Національній Раді залишити Львів і перенести центр української влади до Тернополя або Золочева. Це рішення мало на меті зберегти безперервність функціонування українських державних інституцій навіть у разі втрати столиці краю. Отже, події на південному фланзі стали фактичним переломним моментом у боротьбі за Львів, оскільки саме вони змусили українське командування перейти від планів утримання міста до пошуку варіантів організованого відступу та збереження військово-політичного потенціалу Української Галицької армії для продовження війни.

Однак якщо українське політичне керівництво загалом погодилося з аргументами військового командування та розпочало евакуаційні заходи, то реакція особового складу Української Галицької армії на наказ про залишення Львова виявилася далеко не однозначною. Для значної частини стрільців і старшин відступ із міста, за яке протягом кількох тижнів велися напружені бої, сприймався не як тактичний маневр, а як надто болісне політичне й моральне рішення. У зв'язку з цим окремі підрозділи поставилися до наказу критично, а деякі військовослужбовці взагалі відмовлялися його виконувати. Особливо показовою була позиція делегацій старшин із Цитаделі та північного відтинку фронту, які наголошували, що саме на їхніх ділянках упродовж дня 21 листопада вдалося успішно відбити польські атаки, а тому вони вимагали скасування наказу про залишення Львова в ніч із 21 на 22 листопада [25, с. 65–66].

Така реакція свідчила не лише про високий бойовий дух частини українських оборонців, а й про суперечливість самого рішення про відступ, яке в очах багатьох фронтовиків виглядало передчасним або щонайменше

дискусійним. Водночас вона виявляла напруження між стратегічними міркуваннями вищого командування, яке прагнуло зберегти боєздатне угруповання від оточення, і настроями безпосередніх учасників боїв, для яких оборона Львова як української столиці мала виняткове символічне й політичне значення.

Попри неоднозначне сприйняття, опівночі відступ усе ж розпочався. Відходячи з міста, українські частини підривали склади військового майна на Підзамчі та Цитаделі, а також здійснювали останні обстріли польських позицій у Львові. Після цього організовані колони залишили місто. Проте вже в ході відступу відбулася спонтанна нарада старшин, на якій було ухвалено важливе рішення не відходити на значну відстань від Львова. З ініціативи коменданта УСС О. Букшованого та полковника Д. Вітовського українські підрозділи зайняли лінію Підбірці – Лисиничі – Винники – Чишки, сформувавши таким чином підльвівський фронт [53, с. 430-431].

Створення цього фронту мало надзвичайно важливе військово-стратегічне значення, оскільки дозволило зберегти безпосередній зв'язок українських сил із районом Львова та не допустити повного розвалу оборони після залишення міста. Більше того, підльвівський фронт виявився доволі стійким і успішно утримувався Українською Галицькою армією майже до завершення війни. Отже, попри втрату Львова як адміністративного центру, українська сторона змогла уникнути катастрофічного розгрому, зберегти основні боєздатні сили та трансформувати відступ у перехід до нової форми оборони, що створило передумови для подальшого продовження українсько-польського збройного протистояння.

22 листопада 1918 р. польська сторона фактично без очікуваного масштабного завершального штурму виявила, що українські війська вночі залишили Львів. Для польського командування й міського польського середовища це стало певною несподіванкою, оскільки український відступ відбувся організовано й у темну пору доби, без негайного публічного оголошення. Уже о 5-й годині ранку над львівською ратушею було піднято

польський прапор, що символізувало встановлення польського контролю над містом і завершення українського етапу боротьби за столицю Східної Галичини.

Цей момент мав не лише військове, а й виразне політичне та символічне значення. Підняття польського прапора на ратуші означало зміну влади у Львові та ставало важливим пропагандистським актом, покликаним засвідчити перемогу польської сторони в боротьбі за місто. Водночас сам факт, що поляки вступили до міста вже після відходу основних українських сил, свідчив про те, що Львів був утрачений не внаслідок повного знищення гарнізону, а в результаті свідомо прийнятого рішення про організований відступ з метою збереження армії для подальшої боротьби. Саме тому 22 листопада слід розглядати не лише як дату втрати Львова, а й як момент переходу українсько-польського конфлікту до нового етапу, в якому боротьба за місто трансформувалася в тривале й напружене фронтове протистояння на його околицях і в ширшому просторі Східної Галичини.

Отже, боротьба за Львів у листопаді 1918 р. стала одним із ключових і водночас найбільш драматичних епізодів початкового етапу українсько-польської війни. Українській стороні вдалося швидко й організовано перебрати владу в місті, однак початковий успіх не був закріплений належними військовими ресурсами, стабільною мобілізацією та ефективним контролем над стратегічними об'єктами, насамперед залізничними комунікаціями. Водночас польська сторона зуміла швидко мобілізувати місцеве населення міста Львова, організувати міський спротив і поступово повністю перехопити стратегічну ініціативу.

Поразка українців у Львові була зумовлена сукупністю чинників: чисельною перевагою польського середовища в місті, кращою пристосованістю поляків до умов міського бою, безперервним надходженням підкріплень і постачання з Перемишля та центральних районів Польщі, а також окремими прорахунками українського командування й недостатньою дисципліною частини підрозділів. Разом із тим залишення Львова не означало повного розгрому українських сил. Організований відступ і створення підльвівського

фронту дали змогу зберегти основне ядро Української Галицької армії та продовжити боротьбу. Таким чином, бої за Львів мали визначальне значення для подальшого перебігу війни, оскільки засвідчили як високий рівень національної мобілізації українців, так і структурні слабкості їхньої військової організації на початковому етапі конфлікту.

РОЗДІЛ 4.

Створення та стабілізація українсько-польського фронту в листопаді-грудні 1918 р.

На початковому етапі українсько-польської війни головні зусилля Начальної Команди Галицької Армії були зосереджені передусім на утриманні Львова, а після його втрати – на спробах відновити контроль над столицею Східної Галичини. Така концентрація сил і уваги на львівському напрямі була цілком зрозумілою з огляду на політичне, адміністративне та символічне значення міста. Водночас подібна стратегія певною мірою звужувала оперативне бачення конфлікту, оскільки не завжди належно враховувала ключову роль транспортних шляхів і комунікацій у забезпеченні боєздатності обох сторін.

На цьому тлі окремі українські старшини демонстрували ширше стратегічне мислення та наголошували на необхідності контролю над найважливішими вузлами сполучення. Одним із таких військових діячів був підполковник Антін Кравс, який особливого значення надавав комунікаційному чиннику у війні. На його переконання, першочерговим завданням мало стати не лише безпосереднє утримання чи повернення Львова, а насамперед захоплення Хирова та Перемишля, що дозволило б перерізати шляхи надходження польської допомоги й суттєво послабити противника. Такий підхід засвідчував розуміння того, що контроль над стратегічними транспортними артеріями є необхідною передумовою безперервного функціонування логістики та успішних дій на основних фронтових напрямках.

Відповідно до бачення А. Кравса, структура Української Галицької Армії мала формуватися у вигляді чотирьох основних угруповань – Рава-Руського, Львівського, Перемишльського і Хирівського [24, с. 50]. Така організаційно-оперативна модель була спрямована на забезпечення більш збалансованого розподілу сил і створення можливостей для одночасного контролю над ключовими районами бойових дій та лініями сполучення. Отже, стратегічні

міркування Антіна Кравса відображали прагнення вийти за межі суто оборонної логіки боротьби за Львів і надати воєнним діям ширшого оперативного масштабу, у якому комунікаційний фактор розглядався як один із вирішальних елементів успішного ведення війни.

Досить ефективно процес організації української військової влади відбувався і в Жовкві, де важливу роль відіграв керівник повітової Військової Команди сотник Іван Коссак. Педагог за фахом, випускник Львівського університету та офіцер Легіону Українських січових стрільців, він у короткий термін продемонстрував високі організаційні здібності, зумівши сформувати, озброїти й відправити на фронт кілька стрілецьких сотень. Зокрема, 12 листопада ним було скеровано до Львова 150 вояків, що мало важливе значення в умовах гострої потреби українського гарнізону міста в підкріпленнях.

Особливо показовою була діяльність І. Коссака у сфері матеріального забезпечення своїх формувань. Йому вдалося не лише повноцінно озброїти створені підрозділи, а й накопичити значні запаси зброї та аmunіції. Цьому значною мірою сприяло вигідне транспортне положення Жовкви, через яку в той час проходили численні ешелони з австро-угорськими та німецькими військовими частинами, що евакуювалися спочатку зі Східного фронту, а згодом і з території Української Держави після Листопадового повстання Директорії. За наказом І. Коссака ці підрозділи підлягали роззброєнню, що дозволило українській стороні істотно поповнити власні матеріальні ресурси [22, с. 206].

Не менш успішно в Жовківському повіті відбувався й мобілізаційний процес. Це свідчить про те, що на місцевому рівні українська влада в окремих випадках діяла достатньо оперативно, рішуче й результативно, забезпечуючи не лише адміністративне перебрання влади, а й реальне формування боєздатних військових підрозділів. Досвід Жовкви засвідчує, що ефективність початкової організації українських сил значною мірою залежала від ініціативності та фаховості місцевих командирів, здатних поєднувати мобілізаційну,

організаційну й матеріально-технічну роботу в умовах швидкої воєнно-політичної дестабілізації.

22 листопада до Жовкви прибув полковник Маринович, який за дорученням командування Української галицької армії, зокрема Г. Стефаніва, мав організувати формування українських військових підрозділів на території між Равою-Руською, Белзом, Жовквою та Яворовом з метою забезпечення оборони цього стратегічно важливого регіону. Проведена мобілізація виявилася результативною, оскільки до війська вступали не лише колишні солдати та офіцери цісарської армії, які вже мали військовий досвід, але й широкі верстви місцевого селянства. Подібні мобілізаційні заходи були реалізовані і в більшості прифронтових повітів, що свідчило про масштабний характер військової організації ЗУНР на початковому етапі українсько-польського збройного протистояння. Хоча точна чисельність мобілізованих на сьогодні не встановлена, польські джерела вже в листопаді оцінювали чисельність Української Галицької армії приблизно у 80 тисяч вояків [45, s. 128].

26 листопада, після 22-годинного бою, польські сили витіснили українську сотню стрільців із Рави-Руської. Оволодіння цим важливим комунікаційним вузлом відкривало для польської сторони три оперативні напрямки наступу – на Жовкву, Яворів та Угнів. У зв'язку з цим ліквідація прориву, що виник у ще не остаточно сформованій системі українського фронту і створював загрозу втрати північних повітів ЗУНР, перетворилася на першочергове тактичне завдання для українського військового командування в цьому секторі. Важливу роль в організації оборони відіграв четар Іван Пушкар, який 27 листопада прибув до Угнова і впродовж двох днів сформував дві сотні стрільців. Саме вони стали основою групи «Угнів» – першого організованого бойового угруповання на північному відтинку фронту. На це формування покладалося завдання відновлення контролю над Равою-Руською. Водночас І. Пушкар забезпечив координацію дій із І. Коссаком у Жовкві та командувачем групи «Північ» полковником В. Курмановичем [27, с. 218].

У ніч на 30 листопада угнівські сотні розпочали наступ на Раву-Руську. У ході атаки українським підрозділам вдалося зайняти частину міста та залізничну станцію, однак завершити операцію успішним оволодінням усім населеним пунктом не вдалося. Вирішальним чинником невдачі став неуспішний штурм укріпленого монастиря отців Реформаторів, де закріпилися польські сили. Завдяки вигідному оборонному положенню за товстими середньовічними стінами та використанню кулеметного вогню польська сторона ефективно контролювала відкриту місцевість, зокрема засніжені поля, якими наступали українські стрілецькі частини. Навіть прибуття двох додаткових сотень із Жовкви не змогло змінити перебіг бою на користь українців. Того ж дня польські війська оволоділи Хировом, що ще більше ускладнило стратегічну ситуацію для УГА. У результаті польська сторона встановила контроль не лише над головним вузловим пунктом на північ від залізничної лінії Львів-Перемишль, а й над важливим південним вузлом – містом Хирів. Таким чином на обох флангах українсько-польського фронту Українська галицька армія втратила ключові комунікаційні пункти, що суттєво послабило її оперативні можливості на даному етапі бойових дій [24, с. 66].

Суттєвим чинником стабілізації становища на північному відтинку українсько-польського фронту стало прибуття полковника Віктора Курмановича, який мав значний військово-штабний досвід, здобутий під час служби в австрійському Генеральному штабі, а також практику командування полком на буковинському та італійському фронтах Першої світової війни. За призначенням військового міністра ЗУНР Д. Вітовського він очолив бойову групу «Північ», що стало важливим кроком у процесі упорядкування військового керівництва на цій ділянці фронту. Упродовж зими – весни 1919 р. під його командуванням українським силам вдалося відтіснити польські підрозділи від Жовкви, відновити контроль над територією Яворівщини, а також сформувати й утримувати до травня цілісну лінію фронту на північ від Львова. Це засвідчило помітне зростання рівня організаційної спроможності Української Галицької

армії та ефективності її командного складу в умовах тривалого воєнного протистояння [25, с. 118].

1 грудня, відповідно до наказу полковника Д. Вітовського, у складі Української галицької армії було сформовано перший авіаційний загін, що стало важливим етапом у становленні військової авіації ЗУНР. Проведений набір добровольців виявився результативним, унаслідок чого вже невдовзі новостворений підрозділ, до складу якого входили хорунжий УСС Федір Яцура, Петро Франко, наддніпрянець Антон Хрущ та інші військовики, розпочав повноцінне виконання бойових завдань. Діяльність загону охоплювала здійснення розвідувальних вильотів, а також участь у бомбардуванні польських позицій, що свідчило про прагнення українського командування використати авіаційний компонент для підвищення ефективності фронтових операцій. У контексті розвитку української військової авіації особливо помітною була роль Федора Яцури, який поряд з Антоном Коцком і Сергієм Євським належав до числа найрезультативніших галицьких льотчиків [43, с. 462].

Загалом перебіг бойових дій на північній ділянці фронту дає підстави стверджувати, що оперативна ініціатива на цьому етапі переважно залишалася за українською стороною. Саме це дало змогу українським стрілецьким частинам утримувати фронт у протистоянні з противником, який мав чисельну перевагу та кращий рівень матеріально-технічного забезпечення.

Визначальне значення у процесі формування та стабілізації південного крила українсько-польського фронту мали події, пов'язані з боротьбою за Перемишль. Незважаючи на відносно невеликі розміри цього міського центру, його військово-стратегічна роль була надзвичайно вагомою. Польська сторона, яка володіла значно більшими людськими резервами порівняно з ресурсними можливостями Східної Галичини, а також мала кращий рівень озброєння завдяки використанню німецьких і австрійських військових запасів, перебувала у більш сприятливому становищі. Додатковою перевагою було те, що польськими силами керували досвідчені генерали – ветерани Першої світової війни, які добре

усвідомлювали стратегічне значення Перемишля як ключового залізничного вузла, що забезпечував сполучення між Польщею та Галичиною.

Саме з огляду на таке воєнно-комунікаційне значення міста польське командування зосередило значні сили на його здобутті. Уже 11 листопада польські війська остаточно встановили контроль над Перемишлем, а невдовзі сформоване там угруповання під назвою група «Сян» налічувало близько 1200 вояків, мало у своєму розпорядженні чотири польові гармати та бронепοїзд [26, с. 316]. Це створювало для польської сторони важливий плацдарм для подальших наступальних дій на південній ділянці фронту та суттєво ускладнювало оборонні можливості українських сил у цьому регіоні.

Помітну роль у стабілізації становища на південній ділянці фронту відіграв полковник А. Кравс, який 20 листопада прибув з італійського фронту разом із загоном чисельністю близько 500 стрільців та двома артилерійськими батареями. Проте вже впродовж першого дня після прибуття ситуація істотно ускладнилася через масове дезертирство: лави підрозділу залишили 350 стрільців, що значною мірою було зумовлено виснаженням багаторічною війною та прагненням повернутися до родин після чотирирічної фронтової служби. Незважаючи на суттєве скорочення особового складу, наявними силами А. Кравс зумів зупинити польський наступ на схід від Хирова, а 6 грудня – витіснити польські підрозділи з Хирова та Добромиля. Після отримання підкріплення у складі 400 стрільців і однієї гарматної батареї він ухвалив рішення розвивати наступ у північному напрямку вздовж залізничної лінії з метою встановлення контролю над Перемишлем [21, с. 57–58].

9 грудня полковник А. Кравс, маючи у своєму розпорядженні шість піхотних стрілецьких сотень, артилерійську батарею з чотирма гарматами та бронепοїзд, розпочав наступальну операцію на Перемишль. Із східного напрямку його дії мала підтримати Наддніпрянська бригада полковника Кравчука чисельністю близько тисячі бійців. До кінця дня частини А. Кравса досягли південних околиць міста, однак подальший розвиток наступу був зірваний. Наддніпрянський підрозділ, зіткнувшись із опором нечисленного польського

гарнізону та зазнавши мінімальних втрат, відмовився продовжувати атаку. Ця обставина дала польському командуванню змогу оперативно перекинути до Перемишля резерви залізницею. Унаслідок контрнаступу переважаючих польських сил українські частини були змушені відступити. Уже 17 грудня поляки повторно оволоділи Добромилем і Хировом, однак подальше просування на цій ділянці фронту виявилось для них неможливим. Надалі фронт у цьому секторі стабілізувався й утримувався українськими військами до початку масштабного польського наступу в травні 1919 р. [21, с. 59].

Загальна оцінка воєнної ситуації станом на кінець листопада – першу половину грудня 1918 р. дає підстави стверджувати, що завдяки скоординованій діяльності Начальної команди Галицької армії, Окружних військових команд, а також ініціативності й організаторським якостям старшинського складу українській стороні вдалося не лише розгорнути й відносно стабілізувати лінію фронту, але й на окремих ділянках перейти до активних дій та відтіснити противника, який мав чисельну перевагу. Водночас важливим чинником збереження боєздатності українських формувань став високий рівень національної мобілізації місцевого населення. Мешканці краю активно відгукувалися на заклики до вступу у військо, оперативно поповнюючи стрілецькі частини, незважаючи на те, що значна частина мобілізованих уже мала тривалий і виснажливий досвід перебування на фронтах Першої світової війни у 1914–1918 рр.

Після стабілізації фронту під Львовом, а також на його північній і південній ділянках у середині грудня 1918 р., Начальна команда Галицької армії розпочала підготовку наступальної операції, метою якої було відновлення контролю над столицею ЗУНР. Важливим чинником, що сприяв формуванню таких планів, стало враження про ослаблення бойового потенціалу польського львівського гарнізону, чий попередні атаки на українські позиції під Львовом не дали очікуваних результатів. Це створювало підстави для висновку, що польська сторона частково вичерпала наступальні можливості на цьому відтинку українсько-польського фронту.

Водночас українське командування враховувало й ширший воєнно-політичний контекст. Польське керівництво на той час було обмежене у можливостях перекидання додаткових сил до Галичини, оскільки одночасно загострювалися конфліктні ситуації на польсько-чехословацькому прикордонні, а також наростала напруженість на польсько-німецькому кордоні, зокрема як на західних його ділянках, так і у балтійському напрямку поблизу німецького міста Кенігсберг. За таких умов галицьке військове керівництво виходило з припущення, що в найближчій перспективі польська сторона не матиме змоги суттєво посилити угруповання у Львові новими формуваннями. Саме тому було зроблено висновок про доцільність використання сприятливої міжнародної воєнно-стратегічної кон'юнктури для здійснення спроби відбиття міста Львова, оскільки затягування часу могло призвести до втрати цього тимчасового стратегічного шансу [55, с. 442, 444, 450].

Відповідно до оперативного плану, розробленого генералом Михайлом Омеляновичем-Павленком і полковником Євгеном Мишківським, майбутня наступальна операція з метою відбиття Львова мала здійснюватися як багатовекторний і скоординований наступ, що передбачав одночасні дії на кількох ділянках фронту. Його стратегічний задум полягав у поєднанні фронтального тиску на львівський гарнізон із блокуванням можливостей польської сторони отримувати підкріплення із районів центральної Польщі та маневрувати резервами.

На південному відтинку група А. Кравса повинна була оволодіти залізничною лінією між Судовою Вишнею та Перемишлем і зруйнувати її, позбавивши польське командування важливого комунікаційного сполучення з Центральною Польщею. Надалі на це угруповання покладалося завдання стримування можливих польських наступів уздовж залізниці, а в перспективі – вихід до річки Сян і утримання фронту на цьому рубежі. На півночі інша група українських сил мала вдатися до партизанських дій у районі Яворова, одночасно здійснюючи демонстрацію сили вздовж усього відтинку фронту та забезпечуючи блокування Львова з північного напрямку.

Поряд із цим окремі підрозділи підльвівського фронту повинні були проводити демонстративні дії в північних і північно-східних околицях міста, відволікаючи увагу та сили противника. Водночас частини, розташовані на півдні та південному сході Львова, мали перейти в активний наступ і прорватися на міські околиці з метою максимального відтягнення на себе польських резервів. Головна ударна роль відводилася групі М. Омеляновича-Павленка, яка з району Пустомит, діючи з південного заходу, мала наступати у північно-східному напрямку для штурму львівського вокзалу та південно-західних околиць міста. Саме це угруповання розглядалося як основна сила операції: його чисельність мала сягати до 9 тис. стрільців при підтримці 40 гармат. Додатково передбачалося створення імпровізованих бронепоїздів, які мали сприяти встановленню контролю над залізничними комунікаціями. Початок наступу було призначено на 27 грудня [20, с. 400–401].

27 грудня 1918 р. після проведення артилерійської підготовки українські стрілецькі частини розпочали наступ на околиці Львова. Упродовж трьох днів боїв їм вдалося досягти помітних тактичних успіхів: під український контроль перейшли Сихів, Козельники та Персенівка. На східному напрямку українські підрозділи просунулися до околиць Личакова й оволоділи ними, тоді як на північній ділянці було зайнято Замарстинів, Збоїща та низку передміських позицій. Це свідчило про початкову результативність наступального задуму та здатність українського командування організувати скоординований тиск на Львів із кількох напрямків.

Однак подальший розвиток операції був зірваний зміною співвідношення сил на користь польської сторони. Уже 28 грудня до Львова прибуло близько 2500 польських резервістів під командуванням підполковника Сопотницького, які суттєво посилили міський гарнізон. Унаслідок цього польські сили в межах міста почали значно переважати окремі українські колони, що здійснювали штурмові дії. За таких обставин український наступ поступово втратив динаміку і фактично захлинувся. У підсумку 2 січня 1919 р. наступальну операцію на Львів

було припинено, а українські стрілецькі підрозділи перейшли до укріплення та оборони зайнятих рубежів [12, с. 16].

Перша спроба штурму Львова завершилася невдачею. Однією з важливих причин цього стала відсутність очікуваної військової допомоги з боку Директорії УНР. Передбачувані підкріплення не надійшли і, з огляду на тогочасну ситуацію, фактично не могли надійти, оскільки сама Директорія переживала глибоку військово-політичну кризу та стрімко втрачала контроль над власними збройними силами. За таких умов вона не мала реальних ресурсних можливостей для надання ЗУНР дієвої військової підтримки. Унаслідок цього допомога з боку Наддніпрянської України мала переважно морально-політичний, а не практично-військовий характер [52, с. 166–167].

Водночас українським силам не вдалося забезпечити ані чисельної, ані технічної переваги над противником, що істотно знижувало шанси на успішне завершення операції. За відсутності достатніх резервів, належного матеріально-технічного забезпечення та зовнішньої військової підтримки перспективи здобуття Львова в межах першого наступу залишалися обмеженими, а ймовірність перемоги – невисокою.

ВИСНОВКИ

Початок українсько-польського збройного конфлікту 1918-1919 рр. був зумовлений сукупністю глибоких політичних, військових і геостратегічних чинників, пов'язаних із розпадом Австро-Угорщини, загостренням суперечностей щодо державної належності Східної Галичини та прагненням як української, так і польської сторони встановити контроль над ключовими адміністративними й комунікаційними центрами регіону. Конфлікт від самого початку набув характеру боротьби не лише за територію, а й за політичну легітимність новопосталих державних утворень у постімперському просторі Центрально-Східної Європи.

Аналіз перебігу бойових дій у листопаді-грудні 1918 р. засвідчує, що українська сторона, попри обмеженість матеріально-технічних ресурсів, нестачу підготовлених кадрів і слабшу забезпеченість озброєнням, зуміла у відносно короткий термін сформувати дієздатну систему оборони. Вирішальну роль у цьому процесі відіграли Начальна команда Галицької армії, окружні військові команди, а також ініціатива окремих старшин, які в умовах гострого воєнного дефіциту організовували нові підрозділи, стабілізували фронт і координували локальні наступальні дії. Особливо важливим було те, що мобілізаційні заходи отримали активну підтримку місцевого українського населення, яке стало важливим і повноцінним людським ресурсом для розбудови Української Галицької армії.

Дослідження північної та південної ділянок фронту дає підстави стверджувати, що на першому етапі війни українське командування виявило достатній рівень оперативної гнучкості. На півночі, попри втрату Рави-Руської та складність становища, вдалося створити боєздатні угруповання, зокрема групу «Угнів», а з прибуттям полковника В. Курмановича – стабілізувати фронт, відкинути польські сили від Жовкви та відновити контроль над частиною стратегічно важливих територій. На південному крилі фронту вагоме значення

мали бої за Хирів, Добромилі і спроби наступу на Перемишль, які продемонстрували як наступальний потенціал українських підрозділів, так і їхню залежність від рівня організаційної злагодженості, дисципліни та наявності резервів.

Окремої уваги заслуговує створення 1 грудня 1918 р. першого авіаційного загону УГА, що стало свідченням прагнення українського військового керівництва до інституційного оформлення сучасних родів війська навіть в умовах обмежених ресурсів. Застосування авіації для розвідки та бомбардування польських позицій підтверджує, що УГА намагалася використовувати не лише піхотні, а й технічно складніші засоби ведення війни, адаптуючись до вимог модерного збройного конфлікту.

Водночас воєнно-політичні особливості конфлікту полягали у суттєвій асиметрії можливостей сторін. Польща мала значно ширшу соціально-демографічну базу мобілізації, кращий доступ до військових запасів колишніх імперських армій, вигідніше становище щодо залізничних комунікацій, а також змогу оперативно концентрувати сили на ключових напрямках. Українська ж сторона, попри високий рівень мобілізаційного піднесення та бойову активність, постійно відчувала нестачу озброєння, техніки, боєприпасів і підготовленого командного складу. Це істотно обмежувало її можливості в досягненні вирішальної переваги навіть на тих ділянках, де ініціатива тимчасово переходила до українців.

Перша спроба відбиття Львова наприкінці грудня 1918 р. стала кульмінацією початкового етапу конфлікту та водночас виявила межі військового потенціалу ЗУНР. Наступальна операція була достатньо продуманою у стратегічному сенсі, оскільки передбачала багатовекторний тиск на місто, блокування його з різних напрямків та порушення польських комунікацій. Початкові успіхи українських частин засвідчили реальність такого задуму, однак прибуття польських резервів, відсутність належної технічної та чисельної переваги, а також неможливість отримання повноцінної допомоги з боку Директорії УНР зумовили невдачу штурму. Унаслідок цього українські

сили були змушені перейти від наступу до оборони, що означало перехід конфлікту в затяжну фазу.

Таким чином, початковий етап українсько-польського збройного конфлікту 1918–1919 рр. засвідчив, з одного боку, високий рівень національної мобілізації українського суспільства, здатність ЗУНР у стислі терміни створити власні збройні сили та організувати ефективний фронтовий опір, а з іншого – виявив структурні обмеження її воєнного потенціалу. Саме невідповідність між високою мотивацією української сторони та недостатністю матеріально-технічних і людських ресурсів стала одним із ключових чинників, що визначили подальший перебіг війни. Початок конфлікту продемонстрував, що, попри низку локальних успіхів, без досягнення стабільної переваги у силах, техніці та зовнішньополітичній підтримці українська сторона не могла забезпечити стратегічного перелому у боротьбі за Східну Галичину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. В'ятрович В. М. Друга польсько-українська війна. 1942-1947. Вид. 2-е, доп. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2012. 368 с.
2. Польсько-українські стосунки в 1942—1947 роках у документах ОУН та УПА: у 2 т. / Відп. ред. та упоряд. В. М. В'ятрович. Т. 1. Війна під час війни. 1942-1945. Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2011. 792 с.
3. Польсько-українські стосунки в 1942-1947 роках у документах ОУН та УПА: у 2 т. / Відп. ред. та упоряд. В. М. В'ятрович. Т. 2. Війна після війни. 1945-1947. Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2011. 576 с.
4. Паліїв Д. За генералами. Жмут спогадів // Календар Червоної Калини на 1935 р. Львів: Червона Калина, 1934. С. 40-46.
5. Думін О. Полковник Д. Вітовський в спогадах // Календар-альманах Червоної калини на 1936 р. Львів: Червона Калина, 1934. С. 13–14.
6. Паліїв Д. Генерал Мирон Тарнавський // Літопис Червоної Калини. 1938. Ч.9. С. 2 - 4.
7. Бізанц А. УГА: Ягольниця // Календар Червоної калини на 1923 рік. Львів, 1922. С.52-59.
8. Шухевич С. Спомини з Українсько-Галицької Армії (1918–1920): (У 5 ч.). Львів: Червона Калина, 1929. Ч. 5: Від квітня 1920 до серпня 1920. 147 с.
9. Франко П. Летунський відділ УГА// Літопис Червної Клини. 1937. Ч.10. С. 3-5; Ч.11. С. 9-12.
10. Велигорський І. З Городенки під Нижнів // Календар Червоної калини на 1925 рік. Львів, 1924. С.42-51.
11. Омелянович-Павленко М. Спогади командарма (1917–1920). Київ: «Темпора», 2007. 608 с., іл.
12. Омелянович-Павленко М. Українсько-польська війна 1918-1919. Прага, 1929. 72 с.

13. Чайковський А. Чорні рядки. Спомини за час від 1.11.1918 до 13.5.1919. Львів, 1930. 119 с.

14. Крезуб А. Нарис історії українсько-польської війни 1918–1919. Львів: Червона Калина, 1933. Нью-Йорк: Око, 1966. 179 с.

15. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х рр. XX ст.) / [під ред. І. Крип'якевича, Б. Гнатевича, З. Стефаніва та ін.]. Львів: Видавництво І. Тиктора, 1936. 801 с.

16. Шанковський Л. Українська Галицька Армія. Воєнно-історична студія. Львів: НТШ, 1999. 396 с.

17. Денник Начальної Команди Української Галицької Армії. Нью-Йорк: Українська видавнича кооперація “Червона калина”, 1974. 325 с.

18. Hunczak T. Ukraine and Poland in Documents. 1918-1922. New York – Paris – Sydney – Toronto, 1983. P. I. 264 p.

19. Боднарук І. Як Збруч-річку переходили...У 70-річчя Чортківської офензиви // Альманах Українського Народного Союзу. Джерзі сіті – Нью Йорк, 1989. 78 с.

20. Українська Галицька Армія. У 40-річчя її участі у визвольних замаханнях (матеріали до історії). Видав хорунжий УСС Дмитро Микитюк. Т.1. Вінніпег, 1958. 674 с.

21. Українська Галицька Армія. У 40-річчя її участі у визвольних замаханнях (матеріали до історії). Видав хорунжий УСС Дмитро Микитюк. Т.2. Вінніпег, 1960. 383 с.

22. Українська Галицька Армія. У 40-річчя її участі у визвольних замаханнях (матеріали до історії). Видав хорунжий УСС Дмитро Микитюк. Т.3. Вінніпег, 1966. 232 с.

23. Українська Галицька Армія. У 40-річчя її участі у визвольних замаханнях (матеріали до історії). Видав хорунжий УСС Дмитро Микитюк. Т.4. Вінніпег, 1968. 291 с.

24. Українська Галицька Армія. Матеріали до історії Української Галицької Армії. У 5-річчя її участі у Визвольних Змаганнях. Видав хорунжий УСС Дмитро Микитюк. Т.5. Вінніпег, 1976. 192 с.
25. Литвин М., Кауменко К. Історія ЗУНР. Львів: Інститут українознавства НАНУ, 1995. 368 с., іл.
26. Литвин М. Проект Україна. Галичина в Українській революції 1917-1921 рр. Харків: Фоліо, 2015. 380 с., іл.
27. Литвин М. Українсько-польська війна 1918-1919 рр. Львів: Інститут українознавства НАНУ; Інститут Центрально-Східної Європи, 1998. 488 с.
28. Чмир М., Пінак Є., Музичук С. Галицька армія 1918-1920. Рівне: Видавець Олег Зень, 2008. 80 с.
29. Кучерук В. Українська Галицька Армія. К.: Київська нотна фабрика, 2010. 448 с.: іл.
30. Вівчаренко О. Тищик Б. Західно-Українська Народна республіка. Коломия: Світ, 1993. 113 с.
31. Павлюк О. ЗУНР і політика Угорщини // Україна в минулому. Вип. VII. Київ-Львів: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського НАН України (Львівське відділення), 1995. С. 33-44.
32. Карпенко О. Перші політичні контакти між українцями і поляками в ас Листопадової (1918 р.) національно-демократичної революції // Українсько-польські відносини в Галичині у XX ст. Івано-Франківська: Плай, 1997. С.14-17.
33. Тинченко Я. Українське офіцерство: шляхи скорботи та забуття. 1917-1921 року. Київ. УРП, 1995. 258 с.
34. Макарчук С. А. Українська республіка галичан. Нариси про ЗУНР. Львів: Плай, 1997. 192 с.
35. Кугутяк М. Українсько-польські стосунки 20-30-х років: від конфронтації до «нормалізації» // Українсько-польські стосунки в Галичині у XX ст. Івано-Франківськ: Плай, 1997. С. 18-26.

36. Лилик С. Західноукраїнська Народна Республіка (Методичні рекомендації для вчителів історії і учнів шкіл та профтехучилищ). Львів: ЛОІУВ, 1990. 40 с.

37. Олійник С. Українська Галицька армія на захисті УНР (липень-листопад 1919 р.) // Історія України. Маловідомі імена, події, факти (Збірник статей). – Вип. 5. К.: Рідний край. 1999. С. 221–224.

38. Дєдик О. Чортківська офензива. Частина II. Львів: «Астолябія», 2015. 192 с.

39. Дєдик О. Чортківська офензива. Частина I. Львів: «Астолябія», 2013. 232 с.

40. Макотерський Ю. Тигровий скок / Ю.Макотерський. Чортків, 2004. 52 с.

41. Тинченко Я. Панцирні потяги, панцирники та залізничні війська у Визвольній війні 1917-1920 рр. К.: Темпона, 2012. 112 с.: іл.

42. Харук А. Крила України. Військово-повітряні сили України, 1917—1920 рр. К.: Темпона, 2008. 96 с.: іл.

43. Тинченко Я. Герої українського неба. Пілоти визвольної війни 1917-1920 рр. К.: Темпона, 2010. 200 с.: іл.

44. Lukomski G., Partacz C., Polak B. Wojna polsko-ukrainska 1918-1919: Dzialania bojowe – aspekty polityczne – kalendarium. – Koszalin; Warszawa, 1994. 130 s.

45. Kozlowski M. Miedzy Sanem I Zbruczem. Walki o Lwow I Galicje Wschodnia 1918-1919. Krakow: Znak, 1990. 312 s.

46. Klimecki M. Czortkow 1919. Warszawa, 2000. 205 s.

47. Дашкевич Я. Шляхи подолання упереджень (перешкоди нормалізації польсько-українських стосунків) // Україна – Польща. Історична спадщина і суспільна свідомість. Вип. 1. Київ, 1993. С. 23-29.

48. Дашкевич Я. Східна Галичина: етнічні відносини, національні міфи та менталітет // Україна в минулому. Вип. 6. Київ; Львів: Інститут української археолографії, 1994. С.78-93.

49. Гуцуляк М. Перший листопад 1918 року на Західних землях України. Київ, 1993. 403 с.
50. Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. К.: Укр.письменник, 1994. 413 с.
51. Дашкевич Я. Перегук віків: три погляди на минуле і сучасне України // Україна: наука і культура. Вип. 26-27. Київ, 1993. С.44-78.
52. Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття: Нариси політичної історії. Київ: «Либідь», 1993. 288 с.
53. Кузьма О. Листопадові дні. 1918 р. Львів, 1931. 490 с.
54. Шанковський Л. Де були українські полки Австрійської армії при кінці світової війни // Українська Армія в боротьбі за державність. Мюнхен, 1958. 319 с.
55. Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2002. 752 с.
56. Макар Ю., Горний М., Макар В., Салюк А. Від депортації до депортації. Суспільно-політичне життя холмсько-підляських українців (1915 – 1947). Дослідження. Спогади. Документи. Том 1. Дослідження. Чернівці: Букрек, 2011. 880 с. : іл.
57. Красівський О. Східна Галичини і Польща в 1918-1923 рр. Проблеми взаємовідносин. Київ: видавництво УАДУ, 1998. 299 с.
58. Польща – нарис історії. За ред. В.Менджецького та Є. Брацисевича. Переклад з пол. Івана Сварника. Варшава, 2015. 366 с.
59. Дейвіс Н. Боже ігрище: історія Польщі. / пер. з англ. П. Таращук. К.: Основи, 2008. 1080 с.
60. Стецишин О. Ландскнехти Галицької армії. Львів: “Часопис”, 2012. 480 с., іл.